

ΑΝΔΡΕΑ ΧΡ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Υφηγητή Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών ΣΣΕ

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΙΑΣ.
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ Ή ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Το κοινωνικό γεγονός, η κοινωνική πραγματικότητα, ενσαρκώνουν το ανθρώπινο ιδεατό (idéal humain).

Η κοινωνία και οι ανθρώπινες σχέσεις είναι δημιουργήματα της κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης των ανθρώπων.

Οι «ξεχασμένες» αυτές αλήθειες συνιστούν το πρωταρχικό, αξιωματικό υπόβαθρο του παρόντος άρθρου.

Η ανάλυση, η επεξεργασία και η ερμηνεία των θέσεων αυτών αποκαλύπτουν την ύπαρξη μιας αλλοτριωμένης συνείδησης, η οποία αποσυνθέτει την εικόνα της κοινωνίας του σύγχρονου πολιτισμού. Διότι, μέσω του παραμορφωτικού πρίσματος που προκαλεί η διάσπαση της παραγωγικής διαδικασίας, εγκαταλείφθηκε η συν-ολική, φιλοσοφικού περιεχομένου¹, θεώρησή της, υπέρ μιας άκριτης τεχνολογικής, εξειδικευμένης, προσέγγισής της, «η οποία μπορεί ν' αποτελεί επιστημονική διευκόλυνση, όχι, όμως, και επιστημονική αρετή»².

Αποκαλύπτουν, επίσης, την ύπαρξη διάστασης μεταξύ του πραγματικού κόσμου και του θεωρητικού πεδίου γνώσης του, με την οποία νομιμοποιείται η διατύπωση θεωρητικών κατηγοριών, δήθεν, ορθολογιστικού χαρακτήρα, αλλά που, στην πραγματικότητα, αποτελούν, μεταφυσικού περιεχομένου, θεωρητικές ανακατασκευές αυτού του κόσμου. Ενώ, εκ των πραγμάτων, το «κοινωνικό είναι» και η συστηματική θεώρησή του έχουν μία, υψηλού βαθμού, συσχέτιση, που επιβάλλει στην επιστημονική μάθησή της τη σύνθεση αυτής της σχέσης, καθιστώντας την πολυσήμαντη αλήθεια.

Μία αλήθεια που επιβάλλει ν' αναγνωρισθεί ότι η «συνείδηση (της πραγματικότητας) είναι παρούσα, ενυπάρχει κατά τρόπο θεμελιώδη, στην κοινωνική δράση. Δεν είναι, λοιπόν, δυνατόν ν' αντιμετωπίζονται τα ιδεατά σχήματα (les faits de conscience) ως σχήματα δευτερεύοντα ή παράγωγα, αφού τα βρίσκουμε στην ίδια τη ρίζα της διαδικασίας εκείνης, δια της οποίας ο άνθρωπος διασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών του.

Εφόσον αυτό αληθεύει, τότε είναι βάσιμη η άποψη που θεωρεί ότι η αλλοτρίωση της συνείδησης στο παραχθέν αντικείμενο αποτελεί πρωταρχικό γεγονός, το οποίο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την εξήγηση της ανθρώπινης εξέλιξης και με βάση το οποίο αυτή η εξέλιξη είναι, ουσιαστικά, διαφορετική από μια απλή, φυσική, διαδικασία»³.

Πραγματικά, η εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας, πέρα από μια απλή, φυσική, διαδικασία, είναι, ταυτόχρονα, μια σύνθετη, νοητική πορεία ετεροπροσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού.

Η κατανόηση του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του δεν συνίσταται, βέβαια, στη θεμελίωση μιας προτεραιότητας της ανθρώπινης συνείδησης και, αντίστοιχα, των ιδεατών σχημάτων έναντι της κοινωνικής συνείδησης και, αντίστοιχα, της υπαρκτής πραγματικότητας ή αντίστροφα· αλλά, συνίσταται στην αποδοχή της αναγνώρισης της δυσυπόστατης ουσίας, κατά την οποία τα ιδεατά σχήματα συνυπάρχουν, διαλεκτικά, με τα πραγματικά (κοινωνικά) και αντίστροφα.

Με αυτήν την άποψη, δεν υφίσταται καθαρή συνείδηση ή σκέψη, υπάρχει ενυπόστατη συνείδηση και σκέψη· όπως, επίσης, η κοινωνική συνείδηση και πραγματικότητα δεν πρέπει ν' αντιμετωπίζεται ως αυτόνομη κατάσταση και εξέλιξη, αλλά ως θέση και ύπαρξη έναντι και για την ανθρώπινη συνείδηση και σκέψη.

Κατά συνέπεια, οφείλουμε να δεχθούμε τη δυσυπόστατη φύση του «κοινωνικού είναι», σύμφωνα με την οποία το νοητό συν-διαλέγεται με το υλικό και, αντίστροφα, αλληλοεπηρεαζόμενα και προσδιοριζόμενα, κάθε φορά, ανάλογα της συγκυρίας.

Στο σημείο αυτό και η δυσκολία της θεωρίας:

— από τη μία πλευρά, η κοινωνική ζωή βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και μετασχηματισμό και

— από την άλλη πλευρά, η σκέψη, που με δυσκολία κατορθώνει

να παρακολουθεί τη μεταλλασσόμενη πορεία της κοινωνίας, τείνει να περιπίπτει σε μια στατική θεώρησή της, αποσπασματική και αλλοτριούμενη και να καταφεύγει στην τυπική αντικειμενικότητα ενός αφηρημένου, μεταφυσικού, πεδίου γνώσης.

Διπλή, επομένως, η θεώρηση του άρθρου αυτού:

— επιστημολογική, κατ' αρχήν, της οποίας ο σκοπός είναι να διατυπώσει στοιχεία εννοιολογικής μήτρας, ικανής να νοήσει το «κοινωνικό είναι» και τη θεωρία του — τόσο οντολογικά, αντικειμενικά, όσο και δεοντολογικά, προοπτικά — και

— αξιολογική, στη συνέχεια, της οποίας ο σκοπός είναι να συνεισφέρει στη συνειδητοποίηση της σύνθετης, όσο και πολυσήμαντης ουσίας αυτού του «κοινωνικού είναι».

Βασική επιδίωξή του είναι ν' αποπειραθεί ν' απαντήσει σε καιρίες επιστημολογικές απορίες, με βασικό πρίσμα την οικονομική διάσταση της κοινωνίας, χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι τα κοινωνικά θέματα είναι φαινόμενα μόνον οικονομικών αιτίων, διότι «οικονομία είναι ανθρώπινες σχέσεις στο οικονομικό πεδίο, με άλλα λόγια κοινωνιολογία, μελέτη των κοινωνικών φαινομένων στο οικονομικό πεδίο»⁴.

Εξ αυτού και η βασική θέση του άρθρου αυτού, που είναι η αναγνώριση της επιστημολογικής εγκυρότητας της αρχής δι-«επιστημονικότητας» (interdisciplinarité), η οποία συνιστά την αναγκαία και ικανή συνθήκη επιστημονικότητας των κοινωνικών, λεγομένων, επιστημών.

2. ΤΟ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2.1. Η προφανής λογική του αξιώματος

Η επιστήμη, κατά την αριστοτελική αντίληψή της, είναι «μία γνώση σίγουρη, που αποκτάται συλλογιστικά ή επαγωγικά, με βάση πρωταρχικές αρχές, άμεσες, αληθινές, περισσότερο γνωστές από το συμπέρασμα, προγενέστερες σ' αυτό και του οποίου αποτελούν τις αιτίες».

«Κάθε δεδομένη ή, νοητικά, αποκτημένη γνώση προέρχεται από κάποια προϋπάρχουσα γνώση. Τούτο είναι προφανές, ανεξάρτητα γνώσης και, ειδικότερα, για τη διαλεκτική σκέψη, είτε αυτή παράγεται δια συλλογισμών, είτε δια επαγωγής: στην πρώτη περίπτωση,

του συλλογισμού, τούτο επιτυγχάνεται με την αντίληψη και παραδοχή των πρωταρχικών αρχών από τον τρίτο· στη δεύτερη περίπτωση, της επαγωγής, τούτο εξασφαλίζεται με την καθολική αποδεικτική ισχύ της, η οποία επιβάλλεται με τον προφανή χαρακτήρα της»⁵.

Σε κάθε, όμως, περίπτωση το νέο στοιχείο, η καινούργια θεώρηση, η σύγχρονη θεωρία, απορρέει επιστημολογικά, από το παλιό, το προϋπάρχον, το κατεστημένο γνωσιολογικό πλαίσιο.

Οι προσχηματισμένες αντιλήψεις και απόψεις, ως εκ του γεγονότος ότι δείχνουν ν' αντιπροσωπεύουν αμεσότερα το πραγματικό περιβάλλον έναντι άλλων, προϊδεάζουν, γνωσιολογικά, τον ερευνητή, εξαιτίας του αποφασιστικού ρόλου τους στο αρχικό στάδιο προσέγγισης των φαινομένων.

«Επειδή ο προσχηματισμός, εδώ, πρέπει να νοηθεί όχι μόνο μέσα στον κύκλο της προσωπικής πείρας και παιδείας, αλλά και πέρα από τα σύνορά της (η ομαδική συμβίωση επιβάλλει στα μέλη του ιδίου κοινωνικού σώματος ορισμένα περιεχόμενα και τρόπους αντίληψης και με την παιδεία οι τρόποι και τα περιεχόμενα αυτά μεταδίδονται από γενεά σε γενεά), καταλαβαίνουμε πόση αλήθεια υπάρχει στην παρατήρηση του W. James: ότι εκείνο που συλλαμβάνουμε από την πραγματικότητα είναι πάντα κάτι που μια προγενέστερη ανθρώπινη σκέψη έχει επεξεργασθεί και ετοιμάσει για τη δική μας χρήση»⁶.

Έτσι, στο γνωστικό πεδίο της επιστήμης ενυπάρχουν δύο είδη προτάσεων, εκ των οποίων, οι μιν, οι πρωταρχικές και προσχηματισμένες, θεωρούνται και κρατούνται, εξ υπαρχής, ως έγκυρες, λόγω της αυτονόητης υπόστασής τους, που τις καθιστούν προφανείς, συνεπώς, χωρίς ανάγκη απόδειξης, θεωρούμενες αυταπόδεικτες· ενώ, οι δε, οι επόμενες και παράγωγες, περιβάλλονται με το κύρος της εγκυρότητας μόνο κατά τη διάρκεια της αποδεικτικής εξακρίβωσής τους, κατά την οποία επιβεβαιώνεται η λογική αντιστοιχία τους με μία ή περισσότερες πρωταρχικές αρχές και προσχηματισμένες αντιλήψεις που συγκροτούν και το αξιωματικό υπόβαθρο του συλλογισμού ή της επαγωγής.

Ευθύς, μόλις, αποδειχθεί η λογική συσχέτιση της παράγωγης πρότασης με την αντίστοιχη της αξιωματική βάση, τότε η πρόταση αυτή θεωρείται, πλέον, θεωρητικά έγκυρη. Κατ' αυτόν τον τρόπο,

δημιουργείται μία αλληλουχία σχέσεων μεταξύ αξιωματικής βάσης και παραγώνων προτάσεων, η οποία οικοδομεί, τελικά, ένα σύστημα γνώσης, του οποίου το κύρος πηγάζει, κατευθείαν, απ' αυτήν την αιτιώδη σχέση με την πρωταρχική γνωσιολογική μήτρα, αξιωματικά, προσδιορισμένη.

Σε πρώτη ανάλυση, δηλαδή, η θεωρητική συγκρότηση του γνωστικού αντικειμένου είναι, σχεδόν, προκαθορισμένη εκ της αλληλουχίας της με το αξιωματικό υπόβαθρο, απ' όπου εκκινεί η ανάλυση και το οποίο συντίθεται, όπως έχουμε, ήδη, διατυπώσει, από προσχηματισμένες ιδέες και αντιλήψεις, με τις οποίες «η πρώτη παρατήρηση εμφανίζεται μέσα από μια πολυτέλεια εικόνων· η οποία είναι εκφραστική, συγκεκριμένη, φυσική, εύκολη. Και δεν απομένει παρά να την περιγράψουμε και να αυτοθαυμαστούμε. Πιστεύουμε, τότε, ότι την έχουμε κατανοήσει»⁷.

Εξ αυτού και εφ' όσον ο ερευνητής, με την έναρξη της ανάλυσης του γνωστικού αντικειμένου του, κατέχει, κιόλας, ορισμένες «αυτονόητες» θέσεις εκκίνησης, οι οποίες του παρέχουν τη δυνατότητα μιας, κατ' αρχήν, σκιαγράφησης του, η θεώρηση των φαινομένων χαρακτηριστικών και παραγόντων της κοινωνίας αντλεί την εγκυρότητά της, από την ίδια τη θεωρητική πρακτική της, με την οποία και δημιουργεί τα ίδια της τα κριτήρια θεωρίας.

Η διαδικασία παραγωγής της επιστημονικής γνώσης δεν φαίνεται, επομένως, να εκκινεί, κατευθείαν, από την εμπειρία, αλλά από το πρωταρχικό θεωρητικό πεδίο του ερευνητή, το οποίο είναι αυτό που χορηγεί, κατ' αρχήν, τους κανόνες που διευθύνουν τη στοχαστική, αποδεικτική, διαδικασία του.

Δηλαδή, κατά την αρχική ανάλυση του γνωστικού αντικειμένου δεν είναι η οντολογία του αυτή που επιβάλλεται στον ερευνητή, αλλά, αντίθετα, είναι ο ερευνητής αυτός που της επιβάλλεται, προσδιορίζοντας, αξιωματικά, τη συνθήκη εγκυρότητας του λόγου του και της αποδεικτικής διαδικασίας του.

Με τον τρόπο αυτό, ο επιστημονικός συλλογισμός αντλεί τα κριτήρια εγκυρότητας και επιστημονικότητάς του από τη στοχαστική πρακτική του, παρά από την εμπειρική, πειραματική, επιβεβαίωσή του, επιβαλλόμενη με την αξία της εσωτερικής λογικής της επιχειρηματολογίας της.

Συμπερασματικά, αυτό που χαρακτηρίζει την πρωταρχική ουσία

των κοινωνικών «επιστημών» είναι ότι η αντικειμενικότητα της γνώσης τους στοιχειοθετείται από τον ίδιο τον επιστήμονα, κατά τρόπο αξιωματικό⁸, εφόσον «κάθε σκέψη είναι αξιωματική»⁹.

Υπ' αυτήν την οπτική, η αλήθεια της πραγματικότητας της επιστημονικής δραστηριότητας, στο χώρο του κοινωνικού βίου, αποκαλύπτει την ανθρώπινη ευφυΐα, η οποία μπορεί όχι μόνο να νοήσει τον ορίζοντά της, αλλά και να τον δημιουργήσει, έχουσα να ξεπεράσει ένα μόνο βασικό εμπόδιο που είναι η ίδια της η ύπαρξη.

Υπό την επιρροή της δύναμης του αξιώματος είναι που αποδεικνύονται οι νεωτερισμοί της θεωρίας, αποκτημένοι από τη θέληση του νου και μορφοποιούμενοι από το συλλογισμό του· τίποτα δεν μπορεί να υπερβεί τη βασική σημασία του, εκτός από την ίδια του τη γενετική διαδικασία. Ούτε και αυτή τούτη η μέθοδος, η οποία, όπως το υπογράμμισε και ο Claude Bernard, «δεν κατορθώνει να δώσει νέες ιδέες και γόνιμες, σ' αυτούς που δεν τις έχουν ήδη· η μέθοδος, απλώς, διευκολύνει την επεξεργασία και ανάπτυξή τους, με σκοπό το καλύτερο δυνατό θεωρητικό αποτέλεσμα. Η ιδέα είναι ο σπόρος· η μέθοδος είναι το έδαφος, που χορηγεί τις συνθήκες ανάπτυξης για τον καλύτερο καρπό, ανάλογα με τη φύση του»¹⁰.

Η νηφάλια παρατήρηση της ιστορίας πιστοποιεί ότι, πραγματικά, η κοινωνική πρακτική διεξάγεται, σχεδόν, πάντα στο όνομα των ιδεών, ακόμα και στην περίπτωση που αναγνωρίζεται η πρωτοκαθεδρία του υλικού κόσμου· οι -ισμοί, ως θεωρητικές αναφορές, προηγούνται πάντα της κοινωνικής πρακτικής.

Θεωρώντας, όπως ο κόμης de Noüy, ότι «οι ιδέες κυβερνούν τον κόσμο των ανθρώπων, εκτός κι αν είναι τα πάθη και τα ένστικτά τους».

«Τα ένστικτα είναι οι εκδηλώσεις των μηχανισμών εκείνων που διασφαλίζουν τη συντήρηση του είδους· η καταγωγή τους είναι φυσικο-χημική».

«Τα πάθη είναι υπερτροφίες συναισθημάτων, συχνά, βασισμένα στα ένστικτα, καμιά φορά παθολογικά».

«Ένστικτα και πάθη αντιπροσωπεύουν την καταγωγή από το ζώο».

«Αντίθετα, οι ιδέες αντιπροσωπεύουν την καθαρά ανθρώπινη πλευρά της εξέλιξης»¹¹.

Είναι τόσο σημαντική, καμιά φορά, η δύναμη των ιδεών, που

μπορεί ακόμα και να χαρακτηρίσουν την ίδια την πορεία της ιστορίας, εφόσον ο φορέας τους, ο άνθρωπος, ως προσδιοριστικός παράγοντας της κοινωνικής ιστορίας κατορθώσει να προσδώσει στο πνεύμα της κοινωνίας τα δικά του χαρακτηριστικά και να γίνει, συγχνά, η ίδια η φύση μιας κοινωνικής περιόδου.

Μεταξύ του XVII και του XX αιώνα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις τέτοιες περιόδους, που αντιστοιχούν σε διάσημες προσωπικότητες· είναι η περίοδος του Descartes και του Locke, εκείνη του Kant και του Hegel και, τέλος, εκείνη του Μαρξ.

Και οι τρεις αυτές φιλοσοφίες καθίστανται, η καθεμία με τη σειρά της, το περιεχόμενο κάθε σκέψης και διαμορφώνουν τον ορίζοντα κάθε αντίστοιχης συμπεριφοράς¹².

Είναι, επομένως, άσκοπη, υπ' αυτήν τη λογική, η αναζήτηση της αυθεντικότητας της κοινωνικής οντολογίας και γνωσιολογίας πέρα από τον επιστήμονα, το κοινωνικό υποκείμενο, τον ίδιο τον άνθρωπο.

2.2. Το πραγματικό και η θεώρησή του

Φυσικά, η επιστημονική συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας και των, επιμέρους, συστατικών στοιχείων της απαιτεί τη στοχαστική θεμελίωση των πρωταρχικών, προσχηματισμένων και αυτονόητων αρχών και αντιλήψεων και η αξιωματική θεώρηση αντιπροσωπεύει το αρχικό στάδιο αυτής της διαδικασίας.

Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα και τις φυσικές «επιστήμες», όπου η αξιωματική αποτελεί οριστικό στάδιο διατύπωσης συμπερασμάτων, στο πεδίο της γνώσης της κοινωνίας, η αξιωματική προσφέρει το αρχικό υπόβαθρο του οικοδομήματος των επιστημονικών εννοιών, όπου σκιαγραφούνται ερμηνευτικά οι, εμπειρικής προέλευσης, όψεις του εξεταζομένου θέματος.

Με τον τρόπο αυτό, «η αξιωματική δεν αποκλείει αλλά ουδετεροποιεί τις συγκεκριμένες όψεις του αντικειμένου, επιτρέποντας, έτσι, το πέρασμα μιας άμεσης και κοινής πρακτικής σε μια έμμεση και επεξεργασμένη πρακτική»¹³. Διότι, χωρίς την αναγκαία επεξεργασία της, η εικόνα του κόσμου των ανθρώπων δεν γίνεται αντιληπτή, εξαιτίας της φαινομενικώς και όχι, ουσιαστικά, υπαρκτής, μορφής της. Εφόσον, «κατά μία πρώτη αντίληψη, δεν κατανοούμε το πράγμα αυτό καθεαυτό, αλλά το φαινόμενό του, επειδή η δομή του

πράγματος ανήκει σε μία τάξη διαφορετικής πραγματικότητας αυτής των φαινομένων και αντιπροσωπεύει μία πραγματικότητα, που βρίσκεται πάνω από τα φαινόμενα»¹⁴.

Διότι, σ' έναν κόσμο ανθρώπων, πλήρως υλοποιημένο, η μορφή του δεν φαίνεται να εκφράζει αυτό που, ουσιαστικά, είναι, αλλά αυτό που, φαινομενικά δείχνει ότι είναι· δηλαδή, πράγμα καθεαυτό.

Η ουσία αυτού του κόσμου, επικαλυπτόμενη από το φαινόμενό της, δεν μεταδίδει, απευθείας, το μήνυμά της και ούτε γίνεται, αντίστροφα, αποδέκτης του αποτελέσματός της.

Καθότι, γενικά, ο κόσμος του υλικού είναι ο χώρος των φαινομένων, όπου η αμεσότητα του πραγματικού δεν δηλώνει, άμεσα, την εσωτερική υπόστασή του, που είναι η ίδια του η ουσία και, επομένως, δεν νομιμοποιείται να τον αντιπροσωπεύει έγκυρα.

Αφού, λοιπόν, τα «πράγματα» δεν αποκαλύπτουν άμεσα αυτό που είναι και «οι άνθρωποι δεν έχουν την ικανότητα ν' αντιλαμβάνονται, απευθείας, την ουσία του»¹⁵, είναι απαραίτητη, προκαταρκτικά, η εξουδετέρωση των απατηλών στοιχείων, που εμφανίζονται να τη διαμορφώνουν, η οποία επιτυγχάνεται με την αναγωγή των «πραγμάτων» σε υπερβατικές κατηγορίες και τη σύλληψη της γνώσης τους σ' ένα ανώτερο επίπεδο διαμεσολαβούσης θεωρίας.

Η «υπερβατική ανάλυση των γεγονότων είναι αυτή που δια φωτίζει αυτό που 'δυνάμει' περικλείουν μέσα τους και εξετάζει τις τάσεις που θα μπορούσαν να έχουν»¹⁶.

Με την υπέρβαση της αμεσότητας του πραγματικού δημιουργούνται οι προϋποθέσεις συστηματικής προσέγγισής του, με τις οποίες επιτυγχάνεται η διατύπωση της επιστημονικής γνώσης του, δια της ανάλογης θεωρίας του, η οποία και είναι, τελικά, η διάμεση ύπαρξη πραγματικού και νοητού.

Διότι, η κοινωνική πραγματικότητα είναι, αυτή καθεαυτή, χαώδης και απαιτείται η ενέργεια της επιστήμης, «η οποία είναι αποκλειστικά του θεωρητικού λόγου υπόθεση»¹⁷ και βασίζεται, κατ' αρχήν, στην αφαιρετική εκδοχή των αντίστοιχων συντελεστών της· χωρίς την οποία δεν είναι εφικτή η θεώρηση των συστατικών παραγόντων της και της αλληλεξάρτησής τους, για τον προσδιορισμό της αιτιακής τους συσχέτισης, καθώς, επίσης, η συγκρότηση εγκύρου γνωσιολογικού συστήματος.

Χωρίς αυτό να εκληφθεί ως παραδοχή της μοναδικότητας του

θεωρητικού λόγου και της αντίστοιχης γνώσης του, θα πρέπει, εντούτοις, να αναγνωρισθεί και επισημανθεί η καθοριστική σημασία του στη λύση της οντολογικής απορίας, με την προϋπόθεση, φυσικά, ότι εκλαμβάνονται ως, επιμέρους, κατηγορίες εκδηλώσεων του ανθρώπου, οργανικά, συναφείς με όλες τις άλλες εκδηλώσεις του.

Παράλληλα, με τους αυτοκαθοριζόμενους, ενδογενείς, όρους εγκυρότητας και πρακτικής, των οποίων η αξιωματική αποτελεί το πρωταρχικό υπόβαθρο, η συστηματική νόηση και η επιστημονική θεωρία της, για να μπορεί να επιβεβαιώσει αυτά τα χαρακτηριστικά, οφείλει να βασίζεται και διαμορφώνεται πάνω στην, θεωρητικά, ανακατασκευασμένη και επεξεργασμένη, κοινωνική πραγματικότητα, κατά τρόπο, ιστορικά, προσδιορισμένο, όπως ακριβώς και η εξεταζόμενη πραγματικότητά της.

Επειδή, η έννοια της νόησης και της αντίστοιχης γνώσης της, δεν μπορούν ν' αναζητηθούν αυτόνομα, αφού η γνώση δεν αποκτάται μόνο με τη νόηση, αλλά έχει και προγενέστερα στάδια, όπως ήδη διαπιστώσαμε από την αναφορά μας στις αξιωματικές, πρωταρχικές πηγές της σκέψης: η νόηση, βέβαια, είναι αυτή που, τελικά, παραλαμβάνει και αποπερατώνει αυτές τις προϋπάρχουσες εκδηλώσεις του ανθρώπου και διαμορφώνει τη σημαίνουσα θεωρία της.

Η θεωρητική, μη ούσα η μοναδική έγκυρη εκδήλωση της ανθρώπινης δραστηριότητας, αποτελεί, ωστόσο, αναπόσπαστο συμπλήρωμά της, παρ' ό,τι, αρκετές φορές, αναλαμβάνει να γίνει η ίδια της η αφετηρία.

Όμως, «αν η μόνη στάση του ανθρώπου απέναντι στον κόσμο ήταν η θεωρητική και άλλη δύναμη δεν είχε η ψυχή του παρά τη νόηση μόνο, τίποτα δεν θα ήταν ικανό να τον πείσει, όχι μόνο πως υπάρχει κάτι έξω από τη συνείδησή του, αλλά και ότι υπάρχει αληθινά και ο ίδιος, ότι έχει ύπαρξη πραγματική και δεν είναι κι αυτός, όπως τα άλλα αντικείμενα, πλάσμα της νόησης».

«Διότι, ο άνθρωπος έχει με τον κόσμο του δεσμούς ζωής και για να τους αισθανθεί δεν χρειάζεται ούτε τους λογικούς τύπους, ούτε τις μορφές της νόησης. Αυτού του γεγονότος έχει άμεση, εσωτερική, πείρα: απλούστατα το ζει»¹⁸.

Γι' αυτό, η οντική υπόσταση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μονοσήμαντη εγγραφή στη γνωστική λειτουργία του ανθρώπου και ούτε ως απόρροια απ' αυτήν, διακαθοριζόμενη, αποκλειστικά, από το υποκείμενό της.

Εξίσου, όμως, η γνωστική υπόσταση δεν αποτελεί τη, μηχανική, αντανάκλαση της οντικής ύπαρξης και ούτε το «είναι» δεσπόζει και περικλείει, ολοκληρωτικά, το συνειδέναι.

Οι δύο απόψεις, «δεν αντιτίθενται η μια προς την άλλη και, λογικά, δεν αφανίζονται από την αντίθεσή τους, γιατί δεν εκφέρονται όταν το θέμα εξετάζεται από την ίδια άποψη, αλλά αντιπροσωπεύουν δύο διάφορες απόψεις, που η μία συμπληρώνει την άλλη, για να ολοκληρωθεί η θεώρηση».

«Είναι, λοιπόν, όχι αντιφατικές, αλλά συμπληρωματικές. Η πρώτη, δείχνει την πραγματικότητα κατά την άποψη που έχει ο παρατηρητής από τη σκοπιά της θεωρίας και του καθαρού λογισμού, η δεύτερη κατά την άποψη από τη σκοπιά της πράξης και της εμπειρίας».

«Νόμιμες είναι και οι δύο, τόσο περισσότερο, μάλιστα, όσο η μια συμπληρώνει, στηρίζει και φωτίζει την άλλη».

«Η μονομέρεια των δογματικών θεωριών είναι εκείνη που έδωσε στο οντολογικό πρόβλημα αντινομική μορφή».

«Όχι η ίδια, αλλά άλλη είναι η σχέση του συνειδέναι προς το είναι στο επίπεδο της πράξης και της εμπειρίας και άλλη στο επίπεδο της θεωρίας και του νόμου».

«Πραγματικά, λοιπόν, δεν αντιτίθενται μεταξύ τους οι απόψεις, αφού η καθεμιά έχει τη θέση της σε άλλο επίπεδο».

«Αυτή είναι η κριτική λύση της αντινομίας»¹⁹.

Υπό συνθήκες κανονικής επιστήμης, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Th. Kuhn, το «παράδειγμα» (paradigme), συνιστώντας το βασικό γνωσιολογικό πεδίο, εξαιτίας της εγκυρότητας με την οποία έχει επιλύσει ορισμένα προβλήματα, που οι επιστήμονες είχαν χαρακτηρίσει ως πρώτης προτεραιότητας, καθίσταται το μοναδικό πλαίσιο γνώσης, μέσα στο οποίο και μόνον επιδιώκεται η εμπάθυνση της γνώσης των φαινομένων και θεωριών, που το ίδιο έχει, ήδη, επισημάνει και διατυπώσει.

Διότι, «η κανονική επιστήμη δεν επιδιώκει, ποτέ, την αποκάλυψη νέων φαινομένων και θεωριών νέου τύπου»²⁰. Επειδή, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι προθέσεις των επιστημόνων περιορίζονται στο δεδομένο πλαίσιο, αποφεύγοντας την επινόηση νέων θεωριών, που ξεφεύγουν από το «παράδειγμα».

Καθότι, οι δεσμοί του ερευνητή με το γνωσιολογικό πεδίο του

«παραδείγματος» θεμελιώνονται πάνω στη ζωτική βεβαιότητά του ότι, αφού τα προβλήματα έχουν βρει τη λύση τους, το «παράδειγμα» προσφέρει την εννοιολογική μήτρα των λύσεων και, άρα, δεν δικαιολογείται η περαιτέρω αναζήτηση νέων στοιχείων, τα οποία, πιθανώς, θα κατέστρεφαν την εγκυρότητά του.

Η αίσθηση της αρμονίας, που επιβάλλει στη σκέψη η εξεύρεση λύσεων, πείθει και τον ίδιο τον ερευνητή για τη γενική και καθολική ισχύ του «παραδείγματος», η οποία δείχνει να επιτυγχάνει τη θεωρητική εξισορρόπηση της φυσικής ασυμφωνίας, με την οποία φαίνεται να ξεκαθαρίζει η σκέψη από τις αντιφάσεις της και να δημιουργούνται τυπικές, εναλλάξιμες, κατηγορικές ενότητες, μέσα στην πολύπλοκη και πολυσύνθετη διαδικασία της κοινωνίας.

Έτσι, το «παράδειγμα» εμπεδούμενο διαμορφώνει το λόγο και τη δράση, την ίδια τη συμπεριφορά στο πνευματικό και υλικό πεδίο. Μέσα από την επιτυχία του, το νοητό και το πραγματικό συμπλέκονται σε ένα κυρίαρχο, σύνθετο, σύστημα, που αφομοιώνει ή απωθεί κάθε αντίρροπη τάση. Αυτό το σύστημα διαθέτει μεγάλη παραγωγικότητα και δύναμη επιρροής, που σταθεροποιούν την ισχύ του και περιορίζουν, ανάλογα, την πρόοδο στο πλαίσιο του υφισταμένου σχήματος.

Ταυτόχρονα, η εμπέδωση του «παραδείγματος» και η περιχαράκωση του γνωσιολογικού πεδίου του, ωθούν προς την παραγωγή ορθών εννοιολογικών «εργαλείων», καθώς, επίσης, αντίστοιχου λεξιλογίου και τεχνικών, των οποίων η εννοιολογία απομακρύνεται, βαθμιαία, από τις συνήθειες σημασίες της, με τελική συνέπεια την επαγγελματοποίηση του επιστήμονα, και, κατ' επέκταση, τη σημαντική συρρίκνωση του θεωρητικού πεδίου του, που, τελικά, δυσχεραίνει και παρεμποδίζει, σε μια δυναμική προοπτική, τις αναγκαίες μεταρρυθμιστικές αλλαγές του «παραδείγματος»²¹.

Όσο κι αν είναι παράδοξο, η καθιέρωση του «παραδείγματος» προκαλεί, βαθμιαία, την αμφισβήτηση και αφαίρεσή του, επειδή η απορρέουσα γνώση του καθίσταται ολοένα και περισσότερο ανελαστική, εκφράζουσα ολοένα και λιγότερο αντιπροσωπευτικά τη ζωντανή κοινωνική πραγματικότητα. Επειδή η καθιέρωση του «παραδείγματος» το αποδεσμεύει από την υποχρέωση τεκμηρίωσης των αρχών του, επιτρέποντάς του την εξειδικευμένη εμβάθυνση των στατικών στοιχείων του.

Όσο, όμως, περισσότερο εξειδικεύεται η ανάλυσή του, τόσο λιγότερο αποδίδει το συνθετικό χαρακτήρα του πραγματικού και, άρα, το ίδιο το πραγματικό.

Ωστόσο, η μετέπειτα ερμηνευτική αδυναμία του «παραδείγματος» δεν συνεπάγεται και την αυτόματο απόρριψή του, όπως εύστοχα επισημαίνει και ο Thomas Kuhn, διότι «η αδυναμία εξεύρεσης λύσης, μέσα στο πλαίσιο του ‘παραδείγματος’, χρεώνεται, κατ’ αρχήν, στον επιστήμονα και όχι στη θεωρία του»²².

Για να καταστεί η ερμηνευτική αδυναμία του «παραδείγματος» ανωμαλία, που θα προκαλούσε κρίση και απόρριψή του, θα πρέπει αυτή «να καταστεί περισσότερο από ένα απλό αίνιγμα, για την κανονική επιστήμη και να αναγνωρισθεί γενικότερα ως τέτοιο από τους ειδικούς»²³.

Τότε, μόνο, αρχίζει ο παραμερισμός των κανόνων και μέσων έρευνας του «παραδείγματος» και η αναζήτηση νέων, για την επίλυση της κρίσης.

Πρόκειται για το συνειδητό στάδιο στην πορεία αναζήτησης και παραγωγής της επιστημονικής γνώσης.

3. Η «ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ»

3.1. Η «αντικειμενικοποίηση» των θεωρητικών κατηγοριών

Η κοινωνική δραστηριότητα των ανθρώπων αποτελεί τη μορφική έκφραση της ίδιας του της φύσης.

Οι κοινωνικές οντότητες, από ουσιαστική, οντολογική, άποψη, και οι λειτουργίες τους, από σχετική, φαινομενολογική άποψη, αντλούν την ύπαρξή τους κατευθείαν από την ύπαρξη και συμπεριφορά του κοινωνικού ανθρώπου. Έχουν, δε, ένα δυναμικό χαρακτήρα και είναι ενταγμένες σε μια προοπτική δεοντολογική, σε αντίθεση με τις φυσικές οντότητες, που ο χαρακτήρας τους είναι στατικός και οντικός.

Παρ’ όλα αυτά, η εξέλιξη των θεωριών της κοινωνίας προς την «αντικειμενικοποίηση» των θεμάτων της είχε ως αποτέλεσμα τη βαθμιαία επικάλυψη και απόκρυψη αυτής της οντολογικής αλήθειας και την προώθηση της ψευδαίσθησης ότι αποτελούν και αυτά «φυσικά» φαινόμενα. Τονίζεται, πλέον, emphaticά ότι η επιστήμη της κοινωνίας παρατηρεί μόνο τα φαινόμενα που εμφανίζονται σ’ αυτήν,

αναλύει την εσωτερική λογική τους, χωρίς να εκφράζει αξιολογικές κρίσεις και να διατυπώνει κανονιστικές προτάσεις, συνάγοντας το «δέον γενέσθαι» αυτών των φαινομένων ιστορικά. Με την έννοια αυτή, ο χαρακτήρας της επιστήμης της κοινωνίας είναι θετικός και ενδιαφέρεται για τα κοινωνικά θέματα όπως έχουν ή εμφανίζονται ότι έχουν και όχι όπως οφείλουν να είναι. Με άλλα λόγια, τα γεγονότα είναι εκείνα που απασχολούν την επιστήμη της κοινωνίας και όχι οι «συνταγές» δράσης, που αφορούν την «τέχνη», όπως υποστήριζε ο J.S. Mill.

«Η επιστήμη, έγραφε ο J.S. Mill, είναι μια συλλογή από αλήθειες· η τέχνη αποτελεί ένα σύνολο κανόνων ή κατευθύνσεων συμπεριφοράς. Γλώσσα της επιστήμης είναι το “αυτό είναι έτσι” ή “αυτό δεν είναι έτσι”, “αυτό συμβαίνει” ή “αυτό δεν συμβαίνει”. Η τέχνη χρησιμοποιεί για γλώσσα της την επιταγή “κάνε αυτό” ή “απόφυγε εκείνο”. Η επιστήμη διαμορφώνει επίγνωση ενός φαινομένου και αφοσιώνεται στην ανακάλυψη του νόμου που το διέπει· η τέχνη προσδιορίζει, από μόνη της, κάποιο σκοπό και ψάχνει να βρει τα μέσα για την επίτευξή του»²⁴.

Έτσι, από την άποψη αυτή, η αντικειμενικότητα επιβάλλει στην επιστημονική θεώρηση της κοινωνίας την παρατήρηση και περιγραφή της εμπειρικής πραγματικότητας, καθώς και την ανάλυση και ερμηνεία των αιτιακών σχέσεων, που ανακύπτουν ανάμεσα στις κοινωνικές οντότητες. Ο επιστημονικός στόχος είναι η απόκτηση γνώσης της κοινωνίας, με την οποία να μας παρέχεται η δυνατότητα κατανόησης των παραμέτρων αυτής, κατά τρόπο ώστε να μπορούμε να διαβλέπουμε τις τάσεις τους, για να παίρνουμε, σ' ένα άλλο επίπεδο, τις κατάλληλες προφυλάξεις, με τις οποίες θα προστατεύσουμε την ικανοποίηση των αναγκών μας.

Η ικανοποίηση των αναγκών καθίσταται στόχος καθαρά ποσοτικός, του οποίου η επίτευξη εξαρτάται από το βαθμό ορθολογισμού της επιλογής ανάμεσα σ' ορισμένους σκοπούς και στα περιορισμένα μέσα, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διάφορους τρόπους. Η υποχρέωση των ανθρώπων να «παράγονται» στην αγορά εργασίας σαν ελεύθερα «οικονομούνται» άτομα γίνεται πρωτεύουσα συνιστώσα του τεχνολογικού ορθολογισμού, ο οποίος διακρίνει τη θεωρία παραγωγής αγαθών και ικανοποίησης των ανθρωπίνων αναγκών, της οποίας η κύρια επιδίωξη είναι ο ορθολογισμός της τεχνικής της ορ-

γάνωσης του μηχανισμού αυτού. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της ανθρώπινης παραγωγικής εργασίας υποκαθίσταται από συναρτήσεις συσχετισμού ποσοτικών εισροών και εκροών, οι συνιστώσες των οποίων αυτονομούνται ως αξίες καθεαυτές.

Η τυποποίηση, ο φορμαλισμός της θεωρίας της οικονομικής δραστηριότητας θεωρείται, πλέον, έτσι βασικό κριτήριο της επιστημονικότητάς του.

Η οικονομική σκέψη και θεωρία δεν αποτελούν, πια, κοινωνικές δραστηριότητες, που μελετούν, ζώντας την, την αντικειμενική πραγματικότητα της κοινωνίας, αλλά, απλά, λογικές εκδοχές αριθμητικών μεγεθών δυνατών επιλογών.

Η ορθολογική θεωρία της οικονομίας «θεμελιώνεται, λοιπόν, στη φετιχιστική εκδοχή των προϊόντων ως πραγμάτων, δηλαδή στην υποκατάσταση του πραγματικού από το φαντασιώδες. Και πραγματικό στην περίπτωση αυτή είναι η ρεαλιστική αμεσότητα των προσωπικών σχέσεων, ενώ φαντασιώδες είναι ο αφηρημένος συσχετισμός αυτονομημένων ποσοτικών εκτιμήσεων που αποκαθιστούν τα προϊόντα στον, επίσης, αφηρημένο χώρο της αγοράς».

«Αυτή την υποκατάσταση του πραγματικού από το φαντασιώδες, των εμπειρικών σχέσεων από τους αφηρημένους συσχετισμούς, τις διαπιστώνει κανείς όχι μόνο στις θεμελιακές αφετηρίες επιστημονικής συστηματοποίησης της Πολιτικής Οικονομίας, αλλά και στις περισσότερες επιμέρους πτυχές επιστημονικής μελέτης προβλημάτων οικονομικής συμπεριφοράς»²⁵.

Μέσω μιας τέτοιας τυπικής, λογικής, θεώρησης της οικονομικής δραστηριότητας είναι δυνατόν «ν' αναφερθούμε με τον ίδιο τρόπο τόσο στο Ροβινσώνα Κρούσο, που μετά το ναυάγιό του αναγκάστηκε να επιζήσει σ' ένα έρημο νησί, όσο και σ' έναν επιχειρηματία»²⁶.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, θεωρείται ότι επιτυγχάνεται η απαγκίστρωση από τα αξιολογικά δεδομένα της υπαρκτής πραγματικότητας και η θεωρία περιβάλλεται, πλέον, την «ουδετερότητα» του λογικού ορθολογισμού, έτσι ώστε η «βασιμότητά της να ελέγχεται πάνω στη βάση των ιδίων των θεμελιωδών της υποθέσεων»²⁷.

Τυπικά, αυτό σημαίνει ότι δεν είναι, πλέον, η συσχέτιση με την υπαρκτή πραγματικότητα που θα καθορίσει την αξιοπιστία της θεωρίας, αλλά μόνο η εσωτερική λογική της συνάφεια, με την οποία και θα εκτιμηθεί ο βαθμός επιστημονικότητάς της.

3.2. Περί αξιολογικών κρίσεων

Εφόσον, κατά τη θετική θεωρία, η ύπαρξη αξιολογικών κρίσεων αλλοιώνει την επιστημονικότητα της θεωρίας, επιβάλλεται η απαλλαγή της από όλα αυτά τα αξιολογικά στοιχεία, προκειμένου να παραμείνει ένα υγιές σώμα θετικής θεωρίας, όντας εντελώς ανεξάρτητο από κάθε υποκειμενικό στοιχείο.

Επομένως, το πρόβλημα, στην προκειμένη περίπτωση, είναι η εξεύρεση κατάλληλης μεθόδου διάγνωσης και αφαίρεσης κάθε αξιολογικού στοιχείου από τη θεωρία.

Παρ' όλη, όμως, αυτή την αναγκαιότητα, κανείς εκπρόσωπος της άποψης αυτής δεν έχει κατορθώσει να διατυπώσει πειστικά μία τέτοια μέθοδο.

Μήπως, «διότι μια παρόμοια απόπειρα θα ήταν, θεωρητικά, μάταιη»²⁸;

«Η πεποίθηση στην ύπαρξη ενός σώματος επιστημονικής γνώσης, που αποκτιέται ανεξάρτητα από κάθε αξιολογική εκτίμηση αποτελεί, όπως βλέπω σήμερα, εκδήλωση απλοϊκού εμπειρισμού», έγραψε ο G. Myrdal, στον πρόλογο της Αγγλικής έκδοσης του βιβλίου του «Το πολιτικό στοιχείο στην Οικονομική Θεωρία».

«Τα δεδομένα δεν οργανώνονται από μόνα τους σε έννοιες και θεωρίες απλώς και μόνο με το να τα θεωρούμε πραγματικά· έξω από τα πλαίσια των εννοιών και των θεωριών, δεν υπάρχουν επιστημονικά δεδομένα, παρά μόνο χάος. Υπάρχει ένα αναπόφευκτο απριοριστικό στοιχείο σε κάθε επιστημονική εργασία. Πρέπει πρώτα να συντεθούν τα ερωτήματα, πριν επιζητηθούν οι απαντήσεις. Και τα ερωτήματα αποτελούν εκδηλώσεις των ενδιαφερόντων μας μέσα στον κόσμο, είναι, κατά βάθος, αξιολογικές εκτιμήσεις. Έτσι, κατ' ανάγκην, οι αξιολογικές εκτιμήσεις αναμιγνύονται, ευθύς εξ αρχής, στο στάδιο της παρατήρησης των δεδομένων και της διεξαγωγής της θεωρητικής ανάλυσης και όχι μόνο στο στάδιο κατά το οποίο συνάγονται πολιτικά συμπεράσματα από τα δεδομένα και τις αξιολογικές εκτιμήσεις»²⁹.

Η ενέργεια με την οποία αποκτούμε a priori μια αξιολογική εκτίμηση του εξεταζομένου αντικειμένου δεν είναι, βέβαια, εκδήλωση θεωρητικής έκστασης απέναντί του· όπως, επίσης, δεν είναι μια γνήσια ενέργεια γνώσης, αλλά αποτελεί έκφραση συναισθή-

ματός μας απέναντι στα πράγματα, με το οποίο παίρνουμε θέση έναντι αυτών. Ενός συναισθήματος, όμως, που, αναμφίβολα, εμπεριέχει και μία αντίληψη γνώσης των πραγμάτων, καθότι δεν αποτελεί στάση μόνο συναισθηματική προς το «κοινωνικό είναι», αλλά και γνωσιολογική, εφόσον αυτή συμπυκνώνει εμπειρίες ζωής, που έχουν αποκτηθεί μέχρι εκείνης της στιγμής.

Βασικά, όμως, η συναισθηματική προδιάθεση του υποκειμένου, αποτελεί, γενικά, το υπόβαθρο που, κυρίως, επηρεάζει και διαμορφώνει τις αξιολογικές κρίσεις και εκτιμήσεις του.

Ο Kalinowski κάνει αναφορά στον Franz Brentano, ο οποίος θεωρεί ότι «οι sentimentalistes δεν είχαν τελείως άδικο εισάγοντας το συναίσθημα στη διαδικασία απόκτησης γνώσης, διότι χωρίς το συναίσθημα η σκέψη δεν θα κατόρθωνε να ορίσει τις ηθικές αξίες και κρίσεις της. Εκ των πραγμάτων, το συναίσθημα αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για την ορθολογική σκέψη, την αλήθεια και τη βεβαιότητα»³⁰.

Χωρίς τη συναίσθηση της βεβαιότητας της αλήθειας δεν θα ήταν, κατ' αρχήν, δυνατόν να υποστηριχθεί οιαδήποτε ιδέα και άποψη, με τις οποίες θα ήταν δυνατόν να υπάρξει η διατύπωση ανάλογων ή μη θεωριών.

Η ιδέα μας, κατ' αρχήν, για τα πράγματα και η άποψη γι' αυτά, επηρεάζονται και διαμορφώνονται γνωστικά δια μέσου μιας πολύπλοκης και σύνθετης πορείας αναζήτησης της κοινωνικής πραγματικότητας, κατά την οποία τα γνωστικά αντικείμενα υφίστανται, κατ' αρχήν, ως αυτόνομες οντότητες έναντί μας, με συνέπεια να μας επιβάλλονται και να μας προΐδεάζουν ανάλογα.

Η πρωτογενής αυτή επίδραση του αντικειμένου επί του υποκειμένου αμβλύνεται στο βαθμό που ενεργοποιείται το υποκείμενο κατά τη διαδικασία προσέγγισης του αντικειμένου του και αποτυπώνει την αντίληψή του.

Η αποτυπωθείσα αντίληψη του αντικειμένου από το υποκείμενο μετεξελίσσεται διαμορφούμενη νοητικά με τη στοχαστική συνειδητοποίηση της ερευνητικής σκέψης του υποκειμένου και δια της οποίας το αντικείμενο νοείται, πλέον, ως θεωρητική κατηγορία.

Το πρώτο στάδιο προσέγγισης του αντικειμένου είναι πολύ σημαντικό στη διαδικασία αξιολόγησης, γενικά, διότι είναι σ' αυτό το επίπεδο που υπάρχει η πιθανότητα λήψης μιας θέσης καθαρά ψυχο-

ιδεολογικού χαρακτήρα. Και κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν την απώλεια των δύο επομένων σταδίων, που συνιστούν τα πεδία ενέργειας της ερευνητικής σκέψης του υποκειμένου, συνειδητοποίησης και διατύπωσης της θεωρητικής υπόστασης του αντικειμένου.

Η στοχαστική ενεργητικότητα του υποκειμένου απέναντι του αντικειμένου του είναι αυτή που διασφαλίζει, σε μία δεύτερη προσέγγιση, το θεωρητικό προσδιορισμό του τελευταίου, με τον οποίο επιτυγχάνεται η αξιολόγηση της γνώσης του και που της προσδίδει την αυθεντική διάστασή της, που είναι η κανονιστική γνώση.

3.3. Περί κανονιστικών προτάσεων

Η αναφορά στην αξιολογική κρίση παραπέμπει, αναπόφευκτα, στο θέμα του κανονιστικού ή μη χαρακτήρα των επιστημονικών θεωριών, που διατυπώνουν τον κοινωνικό βίο. Τούτο, διότι η έννοια της αξίας, όπως αυτή εκφράζεται από την αξιολογική κρίση, αποτελεί τη συστατική προϋπόθεση της έννοιας της κανονιστικής πρότασης.

Η αξιολόγηση εμπεριέχει ενδείξεις προσανατολισμού και, απ' αυτήν την άποψη, είναι κανονιστική.

Επίσης, η κανονιστική πρόταση είναι αυτή που αντικειμενικοποιεί, με τη μορφή της, την αξιολόγηση, την οποία προϋποθέτει.

«Ότι υπάρχει μια διάκριση μεταξύ αξίας και κανόνα, ότι ο κανόνας αποτελεί μια προτεινόμενη και διατεταγμένη αξία, απευθυνόμενη σ' ένα συγκεκριμένο υποκείμενο, είναι αναμφίβολο. Αυτό που είναι, ωστόσο, αβάσιμο, είναι η διάκριση αυτών των εννοιών από την άποψη του αξιολογικού τους υπόβαθρου.

(...) Αξία και κανόνας, μπορώντας να υπάρξουν και ξεχωριστά, δεν παρουσιάζουν, από την άποψη του υπόβαθρου της εγκυρότητάς τους, καμιά δυνατή διάκριση. Είναι η αξία αυτή που θεμελιώνει τον κανόνα· κάθε κανόνας υφίσταται ως τέτοιος γιατί προϋποθέτει μια συγκεκριμένη αξία»³¹.

Το θέμα αυτό της οργανικής σύνθεσης της αξίας και του κανόνα και η ένταξή τους, ως συστατική συνιστώσα, στην επιστημονική σκέψη και γνώση, εντάσσεται στη θεμελιώδη συζήτηση επί της έννοιας της επιστημονικότητας των επιστημονικών θεωριών του κοινωνικού χώρου, διότι θεωρείται ότι συνιστά βασικό αρνητικό κριτή-

ριο επιστημονικότητας, κατά τη θεωρητική άποψη του επιστημονικού ορθολογισμού.

Η διάκριση μεταξύ θετικής σκέψης και γνώσης, από τη μια, και αξιολογικών-κανονιστικών αναφορών, από την άλλη, αποτελεί την πεμπτουσία αυτής της συζήτησης και από το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει κανείς εξαρτάται, τελικά, η νοηματοδότηση της ανθρωπίνης ύπαρξης και πράξης και, συνεπώς, ο προσδιορισμός του χαρακτήρα των επιστημονικών θεωριών που τις εκφράζουν.

Η διερεύνηση, λοιπόν, των αξιολογικών-κανονιστικών αναφορών που εμπεριέχονται στις επιστημονικές θεωρίες της κοινωνίας και της συμβολής τους στον προσδιορισμό του χαρακτήρα αυτών των θεωριών, συμβάλλει στην εμβάθυνση της έννοιας της επιστημονικότητάς τους και στην καλύτερη κατανόηση του αντίστοιχου γνωσιολογικού οικοδομήματος.

Τελικά, η κοινωνική πραγματικότητα μπορεί να διατυπωθεί μόνο λογικά κατά τρόπο, εμπειρικά και ερμηνευτικά, έγκυρο ή απαιτείται, συμπληρωματικά, η θεωρητική ανακατασκευή της, με την οποία να αναδιατάσσεται η οντολογική της υπόσταση και επί τη βάσει απαιτήσεων αξιολογικών-κανονιστικών αναφορών;

Δυνάμει ποίου παράγοντα καθορίζεται, τελικά, η κοινωνική επιστήμη³²;

Βέβαια, μία παρόμοια διερεύνηση δεν αποτελεί πρωτότυπη προσπάθεια αναζήτησης μιας απάντησης στο θέμα της επιστημονικότητας των κοινωνικών θεωριών, αλλά θεωρούμε ότι το επιστημολογικό ζήτημα στις κοινωνικές θεωρίες δεν περιορίζεται στην ανακάλυψη του καινούργιου ή στην επινόησή του, αλλά, επίσης, επεκτείνεται στην εμβάθυνση και συνειδητοποίηση του, ήδη, υπάρχοντος.

Σύμφωνα με τη θετικιστική άποψη και τη, περί ουδετερότητας, θεωρία της θετικής επιστήμης, της οποίας οι οπαδοί μπορούν ν' αναζητηθούν και να εξευρεθούν στις πιο διαφορετικές σχολές σκέψης, ο επιστημονικός συλλογισμός, αν πρόκειται να είναι τέτοιος, πρέπει να παραμείνει *wertfrei*, κατά τον Max Weber, δηλαδή απαλλαγμένος από αξιολογικές συμμείξεις, οι οποίες αποτελούν το περιεχόμενο των κανονιστικών προτάσεων.

Η διάκριση αυτή του οντολογικού από το δεοντολογικό καθορίζει και τα όρια της θετικής επιστήμης, που είναι η λογική αναγνώριση του αισθητού και υπαρκτού υλικού.

Ο επιστήμονας μπορεί «να εξηγήσει την πραγματική κατάσταση και να περιγράψει τις συνέπειες των διαφόρων τρόπων ενέργειας σε σχέση προς την ίδια αρχική κατάσταση· αλλά δεν πρέπει να διακινδυνεύει πέρα απ' αυτό. Αν θελήσει να προχωρήσει παραπέρα, χρειάζεται διαφορετική σειρά βασικών υποθέσεων, που δεν τις έχει η επιστήμη στη διάθεσή της: Χρειάζεται, δηλαδή, μια αξιολόγηση που θα τον καθοδηγήσει στην επιλογή των συνεπειών που είναι επιθυμητές από πολιτική σκοπιά και των μέσων που κρίνονται επιτρεπτά για την επίτευξή τους».

«Η επιστημολογική αυτή προσέγγιση αντιπροσωπεύει την επίσημη άποψη στο χώρο της οικονομικής θεωρίας, που επικρατεί χονδρικά εδώ και έναν αιώνα».

Στο «Περί του ορισμού της Πολιτικής Οικονομίας και περί της Καταλλήλου Μεθόδου Ερεύνης της», ο J.S. Mill θέλησε να περιορίσει τον ορίζοντα της οικονομικής επιστήμης στη μελέτη του πραγματικού και του πιθανού³³.

«Ο Senior είχε υποστηρίξει, δυναμικά, την ίδια άποψη θεωρώντας ότι τα συμπεράσματα του οικονομολόγου, όποιος και αν είναι ο βαθμός της γενικότητας και της αλήθειας τους, δεν του δίνουν το δικαίωμα να προσθέσει ούτε μία συλλαβή συμβουλής»³⁴.

«Ο Cairnes, ο τελευταίος από τους μεγάλους κλασσικούς συγγραφείς, έθεσε το θέμα αυτό με μεγαλύτερη ακόμη δύναμη³⁵».

«Σκοπός της Πολιτικής Οικονομίας, υποστήριζε ο Cairnes, δεν θα είναι να πετύχει από τα αποτελέσματα, ούτε να αποδείξει οποιαδήποτε συγκεκριμένη θέση, ούτε να συνηγορήσει σ' οποιοδήποτε πρακτικό σχέδιο· σκοπός της είναι, απλώς, να φωτίσει, να αποκαλύψει τους κανόνες της φύσης, να μας πει ποια φαινόμενα απαντώνται συνδυασμένα και να μας πληροφορήσει για το ποια αποτελέσματα θα επακολουθήσουν διαφόρων αιτίων»³⁶. Υποστήριζε την άποψη, ότι, σ' ό,τι αφορά τη σχέση της προς την πολιτική, η οικονομική είναι ουδέτερη και γι' αυτό το λόγο δεν είναι προσδεδεμένη στο ένα ή το άλλο από τα διάφορα ανταγωνιζόμενα κοινωνικά σχήματα. Είναι ουδέτερη κατά την ίδια έννοια που η μηχανική είναι ουδέτερη προς τις διάφορες εναλλακτικές μεθόδους κατασκευής σιδηροδρομικών γραμμών ή η χημεία μπροστά στα διάφορα έργα δημόσιας υγιεινής. Ο συγγραφέας που δεν διατηρεί συνεχώς στο μυαλό του αυτές τις αρχές, εργάζεται κάτω από το συνεχή πειρασμό να απομα-

κρυνθεί από τις έννοιες εκείνες που προσιδιάζουν αυστηρά στο θέμα του και να περιπλανηθεί σε θεωρήσεις περί ισότητας και σκοπιμότητας... Αντί να αναφερθεί στο πρόβλημα της επισήμανσης των κανόνων, βάσει των οποίων ορισμένα δεδομένα προκύπτουν από ορισμένες αρχές, αναλαμβάνει να εξηγήσει με ποιο τρόπο η ύπαρξη των δεδομένων που διερευνώνται, συμβιβάζεται προς την κοινωνική ευημερία και τη φυσική ισότητα· και, γενικά, πετυχαίνει να παραπλανήσει τον εαυτό του με την εντύπωση ότι έχει λύσει κάποιο οικονομικό πρόβλημα τη στιγμή που, στην πραγματικότητα, έχει απλώς υπερασπισθεί ή έχει πείσει τον εαυτό του ότι έχει υπερασπίσει κάποια κοινωνική διευθέτηση^{37, 38}.

Γενικότερα, κατά τη θεωρία αυτή της λογικής ανάλυσης της επιστήμης, η προσέγγιση των οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων είναι επιστημονική όταν αυτή περιορίζεται στα όριά της, που είναι η οντική υπόσταση του αντικειμένου και η οποία μπορεί να εκφραστεί σε ποσοτικά μεγέθη.

Έτσι, το γνωστικό πεδίο περιορίζεται στη λογική υπόσταση του αντικειμένου, η οποία αποκλείει ιστορικές, κοινωνικές και, γενικά, ανθρωπολογικές αναφορές του, που είναι αυτές που προκαλούν και διαμορφώνουν τις ηθικές αξίες και τις κανονιστικές αρχές και προτάσεις.

Το γνωστικό αντικείμενο απαλλαγμένο, κατ' αυτήν την άποψη, ποιοτικών συστατικών «αντικειμενικοποιείται», θεμελιώνοντας την ταύτιση του «κοινωνικού είναι» με το υλικό και αισθητό «πράγμα». Το «πράγμα» είναι αυτό, που, τελικά, αποτελεί αντικείμενο μελέτης, ανάγοντας την προκύπτουσα γνώση του σε αντίστοιχη «πραγματικότητα», εκμηδενίζοντας κάθε έννοια αξίας και κανονιστικής θεώρησης.

Με τον εκμηδενισμό των αξιολογικών-κανονιστικών επιλογών και την απομόνωσή τους από την ερευνητική σκέψη, οι θεωρητικές κατηγορίες, που αντιπροσωπεύουν τον κοινωνικό χώρο, αποκτούν την «αυστηρότητα» της φυσικής πραγματικότητας και μπορούν, πλέον, να συγκριθούν με το γνωσιολογικό οικοδόμημα της φυσικής επιστήμης.

Η κοινωνική επιστημονική γνώση μπορεί, πλέον, έτσι, να καταστεί «ικανή» ν' αποτυπώσει την κοινωνική πραγματικότητα, χωρίς την πιθανότητα σφάλματος εκτίμησης, που προκύπτει από την προκατάληψη και τον υποκειμενισμό του ερευνητή.

Συμπερασματικά, η κοινωνική επιστημονική θεωρία είναι η φορμαλιστική λογική της ορθολογικής επιλογής από αυτούς που ενεργούν θετικά.

Οι αντιλήψεις αυτές περί της επιστημονικότητας της κοινωνικής θεωρίας είναι πολύ διαδεδομένες και όλα, σχεδόν, τα επιστημονικά συγγράμματα επιδιώκουν να πείσουν για την εγκυρότητά τους επικαλούμενα την «αντικειμενικότητά» τους.

Ωστόσο και παρόλο που αυτός ο τρόπος σκέψης, γενικά αποδεκτός από τους πανεπιστημιακούς, ξεφεύγει από την εμπειρική επαλήθευση, δεν απέφευγε την αντιπαράθεση με την πραγματικότητα, τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και στο επίπεδο της πρακτικής.

Στο επίπεδο της θεωρίας, ενώ από τη μια, τονίζεται, emphaticά, ότι κάθε συστηματική γνώση πρέπει να βασίζεται μόνο στην εμπειρία, ότι η εμπειρική επιστήμη είναι ο μόνος δρόμος προς τη θετική γνώση και ότι αυτή ποτέ δεν αναλαμβάνει να διατυπώσει αξιολογικές-κανονιστικές επιλογές, από την άλλη, καθένας απ' αυτούς που το ισχυρίζονται προβαίνει στη συναγωγή τέτοιων συμπερασμάτων.

Στο πολύ σημαντικό σύγγραμμά του «Το Πολιτικό Στοιχείο στην Οικονομική Θεωρία», ο Myrdal παρουσιάζει και ερμηνεύει την αντίφαση αυτή, παρ' ότι ο ίδιος τάσσει ως στόχο της μελέτης του αυτής να δείξει ότι οι γνωστότερες οικονομικές θεωρίες εμπεριέχουν, κατά κανόνα, κάποιο λήμμα αξιολογικού-κανονιστικού περιεχομένου, με το οποίο περιορίζεται σημαντικά η εμπειρική αξία τους, άρα και ο βαθμός επιστημονικότητάς τους.

«Οι οικονομολόγοι δίνουν την εντύπωση ότι μπορούν να αναφέρονται σε μια σφαίρα αξιών, που είναι και αντικειμενικές και υποκειμενικές στην παρατήρηση. (...) Αλλά τότε, ποια είναι πραγματικά η έννοια αυτών των αποκηρύξεων της δυνατότητας να φθάσει ποτέ η οικονομική επιστήμη στη διατύπωση πολιτικών (κανονιστικών) συμπερασμάτων; Αν πιστεύουν ότι υπάρχει μία σφαίρα αντικειμενικών αξιών μέσα στον ορίζοντα των φαινομένων που προσφέρονται στην παρατήρηση, γιατί τότε οι συγγραφείς να κάνουν τόσο κόπο, για να τονίσουν ότι μοναδικό ενδιαφέρον της επιστήμης τους είναι η παρατήρηση και η ερμηνεία της πράγματι υπαρκτής ή της πράγματι πιθανής πραγματικότητας και ότι η διατύπωση πολιτικών (κανονιστικών) συνταγών βρίσκεται πέρα από τις δυνάμεις τους; Αν, αληθινά, υπάρχουν τέτοια πράγματα σαν τις κοινωνικές αξίες, που μπορούν

να επιβεβαιωθούν επιστημονικά, γιατί τότε να μη δώσει η επιστήμη στον ερευνητή μια αντικειμενική εικόνα του τι είναι οικονομικά σκόπιμο;»³⁹.

Αφού, μάλιστα, «οι ηθικές-κανονιστικές απαιτήσεις είναι μια πραγματική προϋπόθεση για τη συγκρότηση της ανθρώπινης κοινωνίας: Προϋπόθεση για την οργανωμένη αλληλοεξυπηρέτηση των ατομικών αναγκών μέσω του καταμερισμού της εργασίας, αλλά και του καταμερισμού των ευθυνών, των υποχρεώσεων, των δικαιωμάτων. Αυτή η πραγματική προϋπόθεση δεν είναι δυνατό να σχετικοποιηθεί σε απλή σύμβαση, γιατί συνιστά η ίδια έναν ορισμό των αναγκών του ανθρώπου ή, έστω, μια αξιολόγησή τους, επομένως, μια ερμηνεία των υπαρκτικών του στόχων και, άρα, μια διασάφηση του νοήματος της ανθρώπινης ύπαρξης και της ανθρώπινης πράξης.

«Η ίδια, λοιπόν, η κοινωνική πρακτική, οι ηθικές-κανονιστικές προδιαγραφές της — επιλογές, αξιολογήσεις, προτεραιότητες κριτηρίων και στόχων — προϋποθέτουν μία νοηματοδότηση της ανθρώπινης ύπαρξης και πράξης, επομένως μια οντολογική ερμηνεία των δεδομένων της φύσης και του βίου, ερμηνεία συνειδητή ή ανεπίγνωστη στους πολλούς. Και αντίστροφα, κάθε φιλοσοφική πρόταση οντολογικής ερμηνείας της φύσης και του βίου έχει ως πραγματικό αντίκρουσμα τη νοηματοδότηση της ανθρώπινης ύπαρξης και πράξης, δηλαδή κάποιες ηθικές-κανονιστικές αρχές, για την οργάνωση και λειτουργία του κοινωνικού βίου»⁴⁰.

Κατά συνέπεια, μήπως, τελικά, η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, που θέτει με σημασία ο Myrdal, βρίσκεται στο ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος διατύπωσης των οικονομικών θεωριών στον κοινωνικό χώρο, διότι — οι επιστημονικές θεωρίες — εμπεριέχουν, αναγκαστικά, αξιολογικές-κανονιστικές αναφορές, ως έκφραση της ίδιας της κοινωνικής πρακτικής της οποίας είναι και οι ίδιες συνιστώσες;

Διότι, σε τελική ανάλυση, πότε η προκύπτουσα γνώση του αντικειμένου είναι επιστημονική; Δεν είναι όταν αυτή είναι συστηματική, δηλαδή, όταν αυτή εμπεριέχει συνολικά τις γνωστικές συνιστώσες του αντικειμένου της;

Το σύστημα αρχών και αξιών, που αποτελεί την πραγματική προϋπόθεση του κοινωνικού βίου, πώς μπορεί να απομονωθεί και να αφαιρεθεί από κάθε γνώση, χωρίς αυτό να προκαλέσει την ουσια-

στική ασφυξία της; Να την αποκόψει, δηλαδή, από το πραγματικό, υπαρκτό, περιβάλλον της και να την καταστήσει, απλώς, μια λογική ανακατασκευή μεταφυσικού χαρακτήρα.

Τι μένει από τη σκέψη, τη διανόηση, όταν αφαιρεθεί η υπόθεση, η εξήγηση;

Εξάλλου, στο επίπεδο της πρακτικής, κάτω από την πίεση συγκεκριμένων κοινωνικών, πρακτικών αναγκών, η θετική, εμπειρική, άποψη της κοινωνικής σκέψης δεν κατορθώνει να δώσει λύσεις μέσα στο πλαίσιο του ίδιου του «παραδείγματος», κατά τον όρο και τη θεωρία του Kuhn, με αποτέλεσμα η κανονική επιστήμη, που συνεπάγεται το κυρίαρχο «παράδειγμα», να μην μπορεί να αναδιατυπώνει συστηματικά και έγκυρα την πραγματικότητα και να υποκατασταθεί, υπό συνθήκες επιστημονικής κρίσης, από θεωρίες με πολύ μεγαλύτερη ομοιότητα με ό,τι, κατά την ορθόδοξη άποψη, συμβαίνει πάντοτε.

Οι πραξολογικές απαιτήσεις της συγκεκριμένης, υπαρκτής, πραγματικότητας φθάνουν κάποια στιγμή να ξεπερνούν τις δυνατότητες της θετικιστικής θεώρησης της κοινωνίας να δώσει πρακτικές λύσεις στα αναφερόμενα προβλήματα, με αποτέλεσμα την ανάγκη παραγωγής νέας θεωρίας, εκτός του πλαισίου της κανονικής γνώσης, όπως, άλλωστε, έχει δείξει και η ίδια η ιστορία.

Η κεϋνσιανή «επανάσταση» υπήρξε μια παρόμοια, καθοριστικής σημασίας, εμπειρία, που βγήκε από τη μεγάλη κρίση του '29 και έκανε πολλούς οικονομολόγους να συνειδητοποιήσουν ότι η ορθόδοξη, κανονική θεωρία είχε αποκλείσει από το γνωστικό πεδίο της τα πιο σημαντικά, οικονομικά, κοινωνικά προβλήματα και ότι οι θεωρητικές κατηγορίες της «λογικής της ορθολογικής επιλογής» ήταν, τελείως, ακατάλληλες για την ανάλυση των προβλημάτων που προέκυπταν, τότε, στην κοινωνία.

Χαρακτηριστικός είναι ο ειρωνικός τόνος του Keynes για την ορθόδοξη θεωρία:

«Η πληρότητα της νίκης της κλασικής θεωρίας είναι, κάπως, περίεργη και μυστηριώδης. Πρέπει να οφείλεται σ' ένα σύμπλεγμα προσαρμογών της θεωρίας προς το περιβάλλον, στο οποίο προεβλήθη. Το ότι κατέληξε σε συμπεράσματα, εντελώς, διάφορα εκείνων, τα οποία προσδοκούσε ο κανονικός, αμόρφωτος άνθρωπος, προσέθεσε, υποθέτω, στο πνευματικό της γόητρο. Το ότι η εφαρμογή της

διδασκαλίας της απεδεικνύετο αυστηρά και, συχνά, άτεγκτος της προσέδωσε αίγλη. Το ότι προσηρμόζετο δια να βαστάσει ευρύ και σταθερό λογικόν οικοδόμημα της έδωσε ωραιότητα. Το ότι ηδύνατο να εξηγήσει μεγάλη κοινωνική αδικία και φαινομενική αγριότητα ως αναπότρεπτο επεισόδιο στην εξέλιξη της προόδου και την απόπειρα μεταβολής αυτών των πραγμάτων ως δυναμένη να προκαλέσει, γενικώς, κακό ή καλό, την κατέστησε αρεστή στις αρχές. Το ότι εξηύρε ένα μέσο δικαιολογίας των ενεργειών του κεφαλαιούχου, ο οποίος μόνο το δικό του συμφέρον έχει υπόψη, της εξασφάλισε την υποστήριξή της, κυριαρχούσης όπισθεν των αρχών, κοινωνικής δύναμης».

«Ίσως, η κλασσική θεωρία παρουσιάζει τον τρόπο κατά τον οποίο θα θέλαμε να εξελίσσεται η κοινωνία μας. Το να υποθέσουμε, όμως, ότι έτσι πραγματικά εξελίσσεται αυτή είναι το ίδιο ως εάν υποθέταμε ότι δεν υπάρχουν οι δυσκολίες μας»⁴¹.

Φυσικά, οι ιδέες του Keynes είναι γνωστές και, πλέον, γενικής εφαρμογής, σήμερα.

Γι' αυτό και μερικές μεθοδολογικές συνέπειες αυτής της θεωρίας αξίζουν να συγκρατήσουν την προσοχή μας, προκειμένου να καταλάβουμε το στοιχείο εκείνο που της έδωσε το προβάδισμα στο πεδίο της επιστημονικής, οικονομικής, γνώσης της κοινωνίας.

Κατ' αρχήν, η κεϋνσιανή επιχειρηματολογία μετακινείται από το ατομικό στο κοινωνικό επίπεδο, εισάγουσα τη μακρο-οικονομική θεώρηση. Η προσφυγή σε συνολικές ποσότητες, όπως εθνικό εισόδημα, συνολική ζήτηση/προσφορά, εθνική αποταμίευση/επένδυση, επιτρέπει τη μελέτη της κοινωνίας στο σύνολό της, μια και πίσω από τα συνολικά μεγέθη βρίσκουμε κοινωνικές κατηγορίες και σχέσεις.

Η επιστροφή στη μακρο-οικονομική ανάλυση, που επέβαλε ο Keynes, απαραίτητη για τη μελέτη κοινωνικο-οικονομικών συστημάτων, υπήρξε, οπωσδήποτε, σημαντική για την αναβίωση της Πολιτικής Οικονομίας, με όλη τη σημασία του όρου και τη δημιουργία προϋποθέσεων για την ενοποίηση των κοινωνικών «επιστημών».

Επίσης, η κεϋνσιανή θεωρία επιδίωξε να αναδιατυπώσει τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, που τίθεται για το Homo economicus, μέσα στο πλαίσιο μιας πραγματικής πραξεολογίας, έχουσα ως αφετηρία θέματα που απαιτούσαν μια βαθιά κοινωνική μεταρρύθ-

μιση και αποτέλεσε, έτσι, ένα σημαντικό δεσμό ανάμεσα στην οικονομική και την κοινωνιολογική σκέψη.

Με τον τρόπο αυτό, η κεϋνσιανή θεωρία προκάλεσε μία βαθιά τομή με τις θετικιστικές παραδόσεις της οριακής θεωρίας και έθεσε τα θεμέλια μιας νέας, με δυναμισμό, ανάπτυξης της θεωρίας της οικονομίας, βασισμένης σε μακρο-πραξολογικές επιλογές.

Η αδήριτη ανάγκη να αντιμετωπισθεί, αποτελεσματικά και πρακτικά, η κρίση, υπήρξε η δύναμη που ώθησε την επιστημονική σκέψη σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας, με την ένταξη σ' αυτήν κανονιστικών στοιχείων, που μετέθεσαν την επιχειρηματολογία από το επίπεδο της τυπικής, ορθολογιστικής, θεωρίας σ' εκείνο του πραξολογικού ρεαλισμού και της ουσιαστικής θεωρίας.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η επιστημονική σκέψη, απαλλαγμένη των δεσμεύσεων και περιορισμών του «παραδείγματος», κατά την περίοδο της εξωκανονικής επιστήμης, κατορθώνει να διατυπώσει πραγματική επιστήμη και να επιτύχει την «επαναστατική» αλλαγή του, καθώς, επίσης, τον επανακαθορισμό του πεδίου γνώσης της κοινωνίας.

4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ (SCIENCE) ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ» (DISCIPLINES)

Αναλύοντας τον κόσμο, στο έργο του «Tractatus», ο Wittgenstein παρατηρεί ότι «ο κόσμος είναι καθετί που συμβαίνει», επεξηγώντας ότι εννοεί πως «ο κόσμος είναι σύνολο γεγονότων και όχι πραγμάτων· ο κόσμος διαμορφώνεται από γεγονότα»⁴².

Ο κόσμος, υποστηρίζει η άποψη αυτή του λογικού ατομισμού, συγκροτείται από «ατομικά γεγονότα», που καθένα τους είναι ανεξάρτητο από κάθε άλλο. Υφίσταται, δηλαδή, στον κόσμο, κατά την άποψη αυτή, μια ασυνέχεια μεμονωμένων οντοτήτων και περιστατικών, που δεν έχουν παρά αυτοδύναμες σχέσεις. Και τα συστατικά αυτών των «ατομικών γεγονότων» δεν μπορεί, επομένως, παρά να είναι απλές υπάρξεις· συνεπώς, δεν μπορεί να είναι σύνθετα.

Ωστόσο, παρατηρεί η άλλη άποψη του «ολισμού», «στο μεταβαλλόμενο κόσμο, ένα γεγονός ξεπηδά από ένα άλλο, διεργασίες αλληλοεισχωρούν και τροποποιούν η μια την άλλη, τίποτα δεν

υπάρχει ξεκομμένο, μα το καθετί εξαρτάται από τα άλλα. Σ' όλα τούτα η ατομιστική άποψη στέκεται σε παράξενη αντίθεση. Αποφάνεται με τον πιο αλύγιστο τρόπο την αρχική άποψη του Χιουμ, που έλεγε: 'Όλα τα συμβάντα φαίνονται ολότελα χαλαρά και ξεχωριστά. Το ένα συμβάν ακολουθεί τ' άλλο, μα ποτέ δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε κάποιο δεσμό ανάμεσά τους. Φαίνονται ενωμένα, μα ποτέ συναφή».

«Η αλήθεια που εκφράζεται με, λογικά, ανεξάρτητες προτάσεις για ασύνδετα γεγονότα, δεν είναι ούτε και μπορεί να είναι ολόκληρη η αλήθεια».

«Απλούστατα, είναι εκείνο το μέρος ή η όψη της αλήθειας, που εκφράζει τα επιφανειακά χαρακτηριστικά και τις εξωτερικές σχέσεις πραγμάτων και αποκτάται μονάχα από μια πρώτη μη-κριτική παρατήρησή τους. Δεν περιέχει τα συστατικά χαρακτηριστικά και τις εσωτερικές σχέσεις των πραγμάτων, που μπορούν να ανακαλυφθούν μονάχα με την πιο βαθιά έρευνα και μελέτη»⁴³.

Εξάλλου, όπως επισημαίνει και ο Η. Poincaré, «τα εξωτερικά 'αντικείμενα' υπάρχουν, γιατί δεν είναι μόνο ομάδες αισθημάτων, αλλά συγκεκριμένες ομάδες με σταθερό δεσμό»⁴⁴.

Η συνοχή και αλληλουχία των στοιχείων είναι αυτές που δίνουν συγκροτημένη υπόσταση στα δεδομένα της πραγματικότητας, με την οποία αποκτά μια συμπαγή οντότητα, που παρεμποδίζει την κατάλυση της συνοχής, φανερώνοντας την ύπαρξη μιας ενδογενούς δύναμης· αφού, αυτή η παρούσα δύναμη αντιστέκεται στη βούληση ανατροπής της τάξης που εκείνη έχει επιβάλει, διαχέουσα την προστατευτική λογική της σε όλο το φάσμα των λειτουργιών της. Και αφού η δύναμη αυτή μας αντιστέκεται, αυτόματα υποδηλώνει τη συνοχή της και την «ισότιμη» υπόστασή της, με την οποία βεβαιώνει την «αυθυπαρξία» της.

Ο κόσμος, λοιπόν, είναι σύνολο αλληλένδετων γεγονότων, που αποβλέπει προς το «καθολικό»· δηλαδή, προς το γενικό και συνολικό, που περιέχεται και λειτουργεί μέσα στα γεγονότα.

Γι' αυτό, ο πραγματικός κόσμος δεν μπορεί να καταταμηθεί, όπως οι τομείς γνώσης των διαφόρων ειδικοτήτων, σύμφωνα με τον J. Galbraith, ο οποίος υποστηρίζει «ότι πρόκειται για τεχνητές γραμμές διαχωρισμού, που θεσπίστηκαν στα πανεπιστήμια, για να διευκολυνθούν ο διορισμός καθηγητών, ο καθορισμός θεμάτων διδασκαλίας και η χρηματοδότηση των ερευνών»⁴⁵.

Σ' αυτήν την περίπτωση, η θεωρητική διάσπαση του πραγματικού κόσμου δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί, χωρίς να προκληθούν γνωστικά σφάλματα, απόρροια της εξειδίκευσης και της αποσπασματικότητας του πεδίου γνώσης, με τις οποίες παραβλέπονται γνώσεις που μπορούν να αντληθούν μόνο έξω από το πεδίο αυτό.

Εξ ου και ο ορισμός της επιστήμης (science) ως γνώσης του «καθόλου», κατά αντιδιαστολή προς το «καθέκαστον», που είναι η γνώση της εξειδικευμένης «επιστήμης» (discipline).

Η επιστήμη (science), ως σύν-ολο ολοκληρωμένων γνώσεων, που συνιστούν συστηματική, κλειστή, γνώση, συγκροτείται από ένα διαπεριοχικό πεδίο γνώσης, από το οποίο προκύπτει μια πολυ-διάστατη γνώση, θεμελιώνουσα, αντίστοιχα, μια δι-«επιστημονική» θεωρία (théorie inter-disciplinaire).

Ενώ, οι διάφορες γνωστικές συνιστώσες της πραγματικότητας, λαμβανόμενες ξεχωριστά μέσα στην ιδιαιτερότητά τους, δεν έχουν παρά έναν παιδαγωγικό, μεθοδολογικό, χαρακτήρα. Όπως, επίσης, τα θεωρητικά πεδία γνώσης που διαμορφώνονται από τις συνιστώσες αυτές δεν είναι παρά πεδία γνώσης παιδαγωγικής σημασίας, από όπου και ο ανάλογος χαρακτήρας των απορреουσών θεωριών και, αντιστοίχων, «επιστημών» (disciplines).

Ως εκ του παιδαγωγικού χαρακτήρα του γνωστικού πεδίου τους, οι εξειδικευμένες «επιστήμες» (disciplines) αποτελούν σύνολο ειδικών γνώσεων, που συγκροτούν κλειστή περιοχή γνώσης, εμπεριέχουσα κατά αυτόν τον τρόπο, καθαρές γνώσεις, οι οποίες έτσι στηρίζουν, τελικά, την αυτονόμησή τους από το γενετικό πλαίσιο τους, που είναι το ευρύτερο δια-περιοχικό πεδίο.

Το θέμα της επιστημονικότητας της κοινωνικής γνώσης εισήλθε στο επίκεντρο του επιστημολογικού ενδιαφέροντος, σχεδόν, από τότε που η βιομηχανική επανάσταση εμπέδωσε τον Αστισμό στην Ευρώπη, το 18ο αιώνα.

Η εξέλιξη αυτή, η οποία υπήρξε η πιο ριζοσπαστική στην ιστορία της ανθρωπότητας, έθεσε σε κίνηση έναν κοινωνικό καταμερισμό των έργων έντονα εξελισσόμενο, ο οποίος διέσπασε τη συνοχή της ανθρώπινης δραστηριότητας και με τον τρόπο αυτό, θεμελίωσε ένα κατατμημένο, αντίστοιχα, πεδίο γνώσης, που είχε ως συνέπεια την εγκατάλειψη της θεώρησης του «καθόλου» και την υιοθέτηση της άποψης του «καθέκαστου».

Η γνώση από φιλοσοφική ενατένιση της Πολιτείας μετατρέπεται σε συνιστώσα της παραγωγικής διαδικασίας και των γενικότερων, κοινωνικά, αποτελεσμάτων της και υπάγεται στην τεχνολογική λογική της νέας κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας, της οποίας ένα από τα κύρια και βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα είναι ο διευρυνόμενος καταμερισμός της.

Εξ άλλου, η τεράστια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων, που επέφεραν οι νέες τεχνολογίες και, ειδικότερα, η ανακάλυψη και βιομηχανική χρήση της μηχανής, κατέστησαν την παραγωγή αγαθών πρωτεύουσα διάσταση της νέας, αστικής, κοινωνίας, που, σε συνδυασμό με την αποδέσμευση από το πολιτειακό συμφέρον, έφεραν στο προσκήνιο το άτομο και την εξειδικευμένη δράση του.

Βέβαια, ήδη, από την Ελληνική αρχαιότητα, με τον «Οικονομικό» του Ξενοφώντα και τη «Χρηματιστική» του Αριστοτέλη, διακρίνουμε την προσπάθεια διερεύνησης των υλικών δεδομένων της Πολιτείας, όπως πολύ αναλυτικά αναφέρει και ο Καθ. Σάββας Παρ. Σπέντζας, στις παραδόσεις του Θεωρητικής Πολιτικής Οικονομίας: «ωστόσο, όπως και ο ίδιος επισημαίνει «δεν διατυπώθηκαν ολοκληρωμένες οικονομικές θεωρίες στην περίοδο αυτή, αλλά δημιουργήθηκε η αφετηρία, το θεμέλιο, για τις οικονομικές θεωρίες, που ακολούθησαν, μετά από πολλούς αιώνες, στο μεταμεσαιωνικό κόσμο της αναπτυσσόμενης Ευρώπης»⁴⁶.

Πραγματικά, για πρώτη φορά, κατά τρόπο αυτόνομο και «συστηματικά» θεμελιωμένο, η θεώρηση της παραγωγής και, γενικότερα, της οικονομίας εμφανίζεται με τους Φυσιοκράτες, οι οποίοι αποτελούν τους ανατροπείς των αντιλήψεων των, προηγηθέντων, Εμποροκρατών και τους προδρόμους του Ατομιστικού Φιλελευθερισμού⁴⁷.

Η εξάλειψη των εμποροκρατικών δοξασιών και η βαθμιαία εμπέδωση των αρχών του Φιλελευθερισμού, έφεραν στο προσκήνιο την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και ιδιοκτησία και η οικονομία καθίσταται η κυρίαρχη διάσταση της νέας κοινωνικής πραγματικότητας.

Και, ήδη, από τότε μπορούμε να μετρήσουμε έναν ορισμό της Οικονομίας ανά συγγραφέα: καθένας διατυπώνει τον ορισμό του ανάλογα με τις προσωπικές, αξιολογικές, επιλογές του, οι οποίες ενυ-

πάρχουν μέσα στο προτεινόμενο, πρωταρχικό, αξιωματικό υπόβαθρο.

Με τον τρόπο αυτό, η Οικονομολογία απέχει από το να είναι ένα ομοιογενές και ενοποιημένο πεδίο αποφάνσεων και προτάσεων.

Πραγματικά, σύμφωνα και με την ανάλυση του Th. Kuhn, διαπιστώνουμε την έλλειψη ενός ενιαίου και ενοποιητικού «παραδείγματος» στην Οικονομολογία, καθώς, επίσης, την απουσία ενός κοινού θεματικού και προβληματικού πεδίου, όπως και ενός μοναδικού συστήματος αναφοράς.

Εξ αυτής, ακριβώς, της κατάστασης προέκυψαν και προκύπτουν οι πολυποίκιλες «σχολές», με ιδιαίτερους προσανατολισμούς και θεωρίες, καθιστώντας την Οικονομολογία ένα κατακερματισμένο πεδίο γνώσεων, σχετικά μικρής, επιστημονικά, ερμηνευτικής ικανότητας.

Με εξαιρετική ευστοχία και ευφυΐα παρατηρεί σχετικά ο J.K. Galbraith:

«Προ είκοσι πέντε ετών, περίπου, το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας διέθετε καθηγητές που ειδικεύοντο, όχι στην οικονομική θεωρία ή τη θεωρία των τιμών ή τις τιμές των γεωργικών προϊόντων ή τις τιμές των οπωρικών, αλλά στις τιμές των δαμάσκηνων (!) και τις τιμές των εσπεριδοειδών (!)».

«Οι ειδικοί αυτοί δεν υπήρξαν μεγάλοι άνδρες. Επετέλεσαν, όμως, χρησιμότερο έργο που εξετιμάτο από τους παραγωγούς δαμάσκηνων και εσπεριδοειδών. Θα ήσαν λιγότερο χρήσιμοι αν ασχολούντο με γενικότερα προβλήματα ή, έστω, ειδικεύοντο στα προβλήματα της αγγινάρας».

«Αλλά στις κοινωνικές επιστήμες η ειδίκευση αυτή οδηγεί σε σφάλματα ερμηνείας»⁴⁸.

Διότι, η οικονομική θεωρία και οι επιμέρους κλάδοι της, ως ειδικές θεωρήσεις κλειστών πεδίων γνώσης, δεν μπορούν να αποδώσουν, συνολικά, την πραγματικότητα, εφόσον αποτελούν λογική ανακατασκευή αναλόγου μέρους αυτής, συμβάλλουσες, ανάλογα, στην κατανόησή της.

Υπ' αυτό το πρίσμα, η οικονομική θεωρία, αυτή καθεαυτή, δεν επαρκεί για να αναμεταδώσει, άμεσα, το γνωστικό μήνυμά της· χρειάζεται, επί πλέον, κάποια συγκεκριμένη ερμηνεία, για να καταστεί ικανή να αναδιατυπώσει την, εξ ορισμού συν-ολική, κοινωνική

πραγματικότητα. Πρέπει, δηλαδή, να επανατοποθετηθεί μέσα σ' ένα, ανάλογα, ευρύτερο γνωσιολογικό πλαίσιο, μετασχηματιζόμενη πάνω στη βάση ευρύτερων θέσεων αναφοράς, από εκείνες που η ίδια η οικονομική θεωρία χρησιμοποιεί.

Επειδή, η οικονομική θεωρία, όπως, άλλωστε, κάθε άλλη ειδική, συν-αποτελεί ειδική εκδήλωση μιας ενιαίας και εξελισσόμενης εκδήλωσης της ανθρώπινης σκέψης, ενταγμένης, άρρηκτα, στο συνολικότερο πλαίσιο της κοινωνικής δραστηριότητας, ιστορικά προσδιορισμένης και, γι' αυτό, αποτελούσα συστατικό στοιχείο του εκάστοτε συστήματος αναφοράς — αξιών, αρχών και κανονιστικών επιλογών.

Ως ειδική θεώρηση, που είναι και η οικονομική θεωρία, η Οικονομολογία αποτελεί «προ-παραδειγματική» γνώση — κατά τη θεωρία του Th. Kuhn —, ως εκφράζουσα μία από τις φαινόμενες διαστάσεις της ενιαίας κοινωνικής δραστηριότητας και πραγματικότητας.

Καθότι, η αναγνώριση ότι οι ανάγκες δεν αποτελούν, τελικά, ανεξάρτητα, αυτόνομα, δεδομένα, αλλά έκφραση κοινωνικών σχέσεων, ιστορικά προσδιορισμένων, καθιστά επιβεβλημένη, επιστημονικά, τη σύγκλιση προς μία συν-ολικότερη γνωσιολογική δομή, εφ' όσον «με την εξέλιξη του χρόνου και τη βαθμιαία υλική ανάπτυξη, τα οικονομικά κριτήρια και δεδομένα καθίστανται διαρκώς πιο ανεπαρκή, για τη διατύπωση κοινωνικών κρίσεων και ως οδηγός της οικονομικής πολιτικής του Κράτους»⁴⁹.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονισθεί ότι ο χαρακτηρισμός της Οικονομολογίας ως «προ-παραδειγματικής» γνώσης δεν αναιρεί την «πολυ-πρισματική» προσέγγιση της πραγματικότητας, η οποία γίνεται από τις ποικίλες θεωρίες των διαφόρων ειδικοτήτων και, κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν αμφισβητεί το γνωσιολογικό πλουραλισμό, αλλά υποστηρίζει ότι ο πλουραλισμός αυτός οφείλει να λαμβάνει, συνεχώς, υπόψη του τη μοναδικότητα της ανθρώπινης, κοινωνικής, δραστηριότητας και πραγματικότητας, ώστε να αναγνωρίζεται η μερικότητα της «καθέκαστης» γνώσης, έναντι της «καθολικής» διάστασης της κοινωνίας και να μην παραγνωρίζεται, έτσι, ο μονιστικός χαρακτήρας της οντολογίας της.

Εξ ου και το βασικό δίλημμα, η βασική απορία, που ανακύπτει από το χαρακτηρισμό αυτό, ο οποίος, άλλωστε, αφορά και κάθε

άλλη ανάλογη θεώρηση: είναι επιστημονική η Οικονομολογία, ως εξειδικευμένη γνώση, ή, αλλιώς, πόσο επιστημονική μπορεί να είναι η Οικονομολογία, ως ειδική θεώρηση της κοινωνίας;

Εκτιμούμε ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό βρίσκεται στην ίδια την εξέλιξή της και πρέπει να αναζητηθεί μέσα από την ίδια την ιστορία της οικονομικής σκέψης και θεωρίας.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την ιστορία των οικονομικών θεωριών «η προοδευτική μείωση του αριθμού των διαφορετικών ‘σχολών’ και τάσεων στη σύγχρονη Οικονομική Επιστήμη είναι αναμφισβήτητη», ακόμα και όταν αυτή προκύπτει μηχανικά και όχι ως συνειδητή επιλογή των οικονομολόγων και δείχνει την αναπόφευκτη πορεία όσων θεωριών προσεγγίζουν και ερμηνεύουν αποσπασματικά την κοινωνική πραγματικότητα, προσδιορίζοντας, παράλληλα, την ικανή και αναγκαία, επιστημονικά, διάσταση των κοινωνικών θεωριών, σύμφωνα με την οποία η επιστημονικότητά τους μπορεί να αναγνωριστεί μόνο στο βαθμό που αναγνωρίζεται η μερικότητα της γνώσης τους, ως ειδική θεώρηση της ανθρώπινης, κοινωνικής, δραστηριότητας και πραγματικότητας, ώστε όσο περισσότερο συν-ολικός επιδιωχθεί να γίνει ο συλλογισμός τους, τόσο επιστημονικότερη να καθίσταται η προκύπτουσα γνώση τους.

Έτσι, λοιπόν, «η Ιστορική Σχολή και οι θεσμολογικές θεωρίες που επικράτησαν στις Η.Π.Α., έπαψαν να ασκούν επιρροή, πριν ακόμη ξεσπάσει ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος».

«Κατά τον ίδιο τρόπο, ανήκει στο παρελθόν η Αυστριακή Ψυχολογική Σχολή. Από την άλλη πλευρά, η διείσδυση των Μαθηματικών στην Οικονομική Επιστήμη οδήγησε, όσο κι αν αυτό φαίνεται παράξενο, στην εξαφάνιση της Μαθηματικής Σχολής της Λωζάννης».

«Η σύγχρονη Οικονομική Επιστήμη και, ως ένα σημείο, οι Μαρξιστές αφομοίωσαν τα ορθολογικά στοιχεία και τις πολιτικές υποδείξεις, που περιέχονται στην κεϋνσιανή θεωρία. Η θεωρία αυτή συγκρούστηκε, όπως ήταν επόμενο, με τη Νεο-κλασική Σχολή, που είχε το κέντρο της στο Καίμπριτζ. Από τότε που η κεϋνσιανή θεωρία κυριάρχησε (...) η έκφραση νεο-κλασική θεωρία άλλαξε έννοια».

«Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Μαρξισμός γνώρισε βασικές αλλαγές: και, εδώ, πρέπει να υπογραμμισθεί η εξαφάνιση θεωρητικών σχολών, που ήσαν άλλοτε χωρισμένες, όπως η Αυστριακή Μαρξιστική Σχολή, η Ρωσική Σχολή και άλλες».

«Η κεϋνσιανή επανάσταση συνέβαλε, έμμεσα, στην αύξηση της σπουδαιότητας του Μαρξισμού στα δυτικά οικονομολογικά συγγράμματα».

«Από την άλλη πλευρά, οι Μαρξιστές ενδιαφέρθηκαν γι' αυτό που, στη θεωρία του Keynes, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για ένα σύγχρονο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων»⁵⁰.

Και ενώ αυτή η προσέγγιση και βαθμιαία υπέρβαση των πολυποίκιλων «σχολών» σκέψης και θεωρίας δεν έδειχνε να οδηγεί και στην πλήρη εξαφάνιση των διαφορών ανάμεσα στις δύο, κύριες και βασικές, τάσεις που αποτελούν τη σύγχρονη Οικονομολογία, το Φιλελευθερισμό και το Μαρξισμό, οι τελευταίες, ριζοσπαστικές, κοινωνικές εξελίξεις στις χώρες του, λεγομένου, υπαρκτού σοσιαλισμού, επιτρέπουν την εκτίμηση της άμβλυνσης και αυτής της αντίθεσης μεταξύ των δύο κοσμοθεριών, εξαιτίας ενός νέου προβληματισμού στις κοινωνικές «επιστήμες», που θα προκληθεί, αναπότρεπτα, από τη διαφαινόμενη ομογενοποίηση, σε παγκόσμιο επίπεδο, των κοινωνικών συστημάτων, προς την κατεύθυνση της καπιταλιστικής ολοκλήρωσής τους.

Βέβαια, η αδυναμία προσφυγής στην πρακτική του πειράματος σε κοινωνικό επίπεδο, για τον έλεγχο μιας τέτοιας εξέλιξης και η συγκεκριμένη γεωγραφική εντόπιση αυτής της αντίθεσης, δεν ευνοούν τη σίγουρη πρόβλεψη ενός τέτοιου αποτελέσματος.

Εντούτοις, όμως, εκτιμούμε ότι οι εξελίξεις αυτές θα φωτίσουν, αναπόφευκτα, μια τελείως αγνοημένη θέση του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία «ποτέ μία κοινωνία δεν περνά σε μία νέα, ανώτερη, μορφή οργάνωσης, αν, προηγούμενα, δεν αναπτυχθεί πλήρως και ωριμάσει, ιστορικά, η παλιά κοινωνία»⁵¹.

Στοιχειώδης ανάπτυξη αυτής της θέσης — διότι δεν αποτελεί αντικείμενο αυτής της μελέτης — οδηγεί σ' ένα συμπέρασμα αιρετικό για τη σύγχρονη σκέψη, αλλά κατά την άποψή μας αναπότρεπτο:

Ο Καπιταλισμός και οι διάφορες φιλελεύθερες ή σοσιαλίζουσες εκφράσεις του, δεν μπορούν να συνυπάρξουν, χρονικά, με το Σοσιαλισμό, όχι εξαιτίας ενός άνισου ανταγωνισμού μεταξύ τους, αλλά επειδή αποτελούν, χρονικά, ασύμπτωτα κοινωνικά συστήματα, όπως υπήρξε ο Αστισμός, ως έκφραση του Καπιταλισμού, με το Φεουδαλισμό.

Η επιβεβαίωση μιας τέτοιας κοινωνικής εξέλιξης, σύμφωνα με την οποία ο Σοσιαλισμός, ως κατάσταση ζωής και όχι ως πολιτική πρακτική, θα προέλθει, ιδεολογικά, αβίαστα από τον ώριμο, ιστορικά, Καπιταλισμό, θα ευνοήσει την εξέλιξη μιας ενοποιημένης Επιστήμης της κοινωνίας, χωρίς, αναγκαστικά, την κατάργηση ή, καλύτερα, την εξαφάνιση των επιμέρους, οιονεί επιστημονικών, κλάδων της, εφόσον ο γνωσιολογικός πλουραλισμός δεν αναιρεί το μονιστικό χαρακτήρα της κοινωνικής οντολογίας.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι ιδιαίτερες, γνωστικές, διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας δεν πρέπει να λαμβάνονται σαν, αντίστοιχα, κοινωνικά γεγονότα και φαινόμενα, αλλά σαν απόψεις, ιδιαίτερες, της κοινωνικής πραγματικότητας.

Στη θεωρία, δεν μπορούμε να μιλάμε για καθαρά οικονομικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά κτλ. φαινόμενα, αλλά για απόψεις οικονομικές, κοινωνιολογικές, πολιτικές κτλ. της κοινωνικής πραγματικότητας.

Κατά συνέπεια, δεν υπάρχουν πραγματικές σχέσεις μεταξύ των ιδιαιτέρων απόψεων της κοινωνικής πραγματικότητας, αφού κάθε άποψη υπάρχει μόνο σαν, ιδιαίτερη, γνωστική μορφή, αντίστοιχης, θεωρητικής κατηγορίας, μη έχουσα η ίδια μία πραγματική και αυτόνομη οντολογική ύπαρξη.

Έτσι και η επιστημονική μέθοδος, στον κοινωνικό χώρο, συνίσταται στη συσχέτιση όλων των ουσιαστικών στοιχείων της απαιτούμενης γνώσης και στην ενοποίησή τους, όπως στα *pujjles*.

Καθότι, κάθε κοινωνικό φαινόμενο είναι, ουσιαστικά, ένα διαφαινόμενο⁵².

Κάθε μέθοδος, για να είναι πραγματικά επιστημονική, πρέπει να διακρίνεται από μία εμβαθυμένη, συστηματική, αντίληψη του γνωστικού αντικειμένου της και τούτο δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο μέσα από μια δι-«επιστημονική» προσέγγισή του.

Μία τέτοια προσέγγιση, αποτελεί, συνεπώς, ένα σύστημα ταξινόμησης των γνωστικών δεδομένων και ένα πλαίσιο αξιολογικής αναφοράς, που επιτρέπει τη συστηματοποίηση όλων των συστατικών ενός αντικειμένου γνώσης, διευκολύνοντας, έτσι, την αφομοίω-

σή τους. Είναι, επί πλέον, διάρθρωση δεδομένων πληροφοριών, που προσδίδουν περιγραφική ικανότητα και προσδιορίζουν έναν τρόπο κατανόησης. Είναι, επίσης, ο οδηγός της μεθοδικής σκέψης και χρησιμεύει ως υπόβαθρο για τη διατύπωση της διαλεκτικής ερμηνείας.

Με άλλα λόγια, η προσέγγιση αυτή συνιστά, ήδη, μια πραγματική θεωρία του γνωστικού αντικειμένου.

Η κοινωνική πραγματικότητα και η θεωρία της βρίσκονται σε μια διαλεκτική, συμπληρωματική, σχέση μεταξύ τους.

Η επιστημονική έρευνα αποτελεί τη διαδικασία σύνθεσης αυτής της σχέσης, που προσκρούει, όμως, σε δύο, βασικές δυσκολίες:

— Τη συνεχή εξελικτική μεταλλαγή της κοινωνικής πραγματικότητας και

— Την τάση εγκλωβισμού της θεωρίας της σ' ένα στατικό σύστημα γνώσης, τυποποιημένο και αντικειμενικοποιημένο (*réifié*), δηλαδή, μεταφυσικό.

Οι συνθήκες εγκυρότητας της επιστημονικής μεθόδου αναφέρονται, λοιπόν, στη δημιουργία των εξής συνθηκών:

— Κατ' αρχήν, θα πρέπει η θεωρητική πρακτική, δηλαδή, η ερευνητική δραστηριότητα, να προσδιορίσει το πεδίο μελέτης της, που προκύπτει άμεσα από την ίδια την ύπαρξη του ερευνητή.

Στο στάδιο αυτό, η ερευνητική εργασία συνίσταται στη διατύπωση ενός εννοιολογικού πεδίου, πολυδιάστατου και αξιόλογου, ικανού να κατασκευάσει τους αναγκαίους όρους δια των οποίων μορφοποιείται το υπό εξέταση αντικείμενο.

— Έπειτα, είναι αναγκαίο η ερευνητική πρακτική ν' ακολουθήσει τους κανόνες της συστηματικής προσέγγισης του γνωστικού αντικειμένου, δηλαδή:

α) Παρατήρηση, συγκέντρωση και ταξινόμηση συστηματική, των γνωστικών στοιχείων, που, ήδη, συνιστούν το εξεταζόμενο αντικείμενο: επιστημολογία.

β) *Ex ante* αναζήτηση αυτών των δεδομένων σ' ένα επίπεδο αφαίρεσης, το οποίο αποκαλύπτει τα βασικά χαρακτηριστικά του εξεταζόμενου αντικειμένου: αντιληπτική σκέψη (*réflexion*).

γ) Κατασκευή υποθέσεων στη βάση των αποκαλυφθέντων χαρακτηριστικών και κατά τρόπο που να κατανοηθεί η οντολογική σημασία του, το είναι του: κατανόηση.

δ) Ex poste έρευνα της προσδιορισμένης οντολογικής σημασίας των κατασκευασμένων υποθέσεων, κατά τρόπο που να εξάγεται η δεοντολογική σημασία του, το δέον γενέσθαι: νοητική σκέψη.

ε) Ανα-κατασκευή δεδομένων γνωστικών στοιχείων, κατά τρόπο συσχετιζόμενο με τη διαδικασία συγκεκριμενοποίησής του: έλεγχος.

στ) Τέλος, η αποκτηθείσα γνώση χρειάζεται ν' αποκτήσει μία συγκεκριμένη ακρίβεια, προκύπτουσα από τα ουσιαστικά και μορφικά στοιχεία του μελετημένου αντικειμένου.

Στην πράξη, ο σκοπός ύπαρξης της μεθοδικής σκέψης, στην Κοινωνική Επιστήμη, δεν είναι τόσο η αποκάλυψη αιτιών, νόμων κτλ., όσο η κατασκευή καινούργιων όρων, συνθηκών, από όπου να προκύπτουν καινούργιες μήτρες αιτιών, νόμων, εννοιών κτλ.

Η κεντρική, βασική, ιδέα της παρούσας μελέτης συνοψίζεται, έτσι, στην άποψη ότι το «κοινωνικό είναι» αποτελεί, άμεσα και έμμεσα, την υλική έκφραση του κοινωνικού ιδεατού των ανθρώπων: δηλαδή, η κοινωνική πραγματικότητα, αποτελούσα δημιούργημα της κοινωνικής δραστηριότητας των ανθρώπων, δεν αποκαλύπτεται μόνο, από την επιστημονική μέθοδο και θεωρία αλλά εφευρίσκεται και κατασκευάζεται.

Καθότι, η γνώση του αντικειμένου μεταβάλλει το υποκείμενο που μαθαίνει, αλλά και το αντικείμενο γνωριζόμενο από το υποκείμενο μεταβάλλεται.

Ανάμεσα στο υποκείμενο που γνωρίζει και το αντικείμενο που γνωρίζεται υπάρχει οργανική σχέση, στο πεδίο της ανθρώπινης κοινωνίας.

Αυτή ακριβώς είναι η ειδοποιός διαφορά της προκύπτουσας κοινωνικής επιστημονικής θεωρίας από τη φυσική επιστημονική θεωρία.

Οι επιλογές που καθορίζουν τη φυσική επιστημονική θεωρία είναι οντικές, φυσικές, ανεξάρτητες τελείως από την ανθρώπινη σκέψη και δράση· ενώ, αντίθετα, την κοινωνική επιστημονική θεωρία οριοθετούν, εννοιολογικά, αξιωματικές επιλογές και συνοψίζονται σε δύο βασικές:

α) Σε εκείνη που θεμελιώνει την προτεραιότητα του κοινωνικού στοιχείου έναντι του ατομικού και

β) Αντίστροφα, σε εκείνη που προτάσσει το ατομικό στοιχείο μπροστά από το κοινωνικό.

Η σύζευξη αυτών των δύο, βασικών, επιλογών, αποτελούσα κριτήριο επιστημονικότητας της κοινωνικής θεωρίας, προσκρούει, εντούτοις, σε ορισμένα εμπόδια κοινωνικού και ψυχολογικού χαρακτήρα.

Τα, κοινωνικής υφής, εμπόδια αναφέρονται στο φαινόμενο της αλλοτρίωσης (le phénomène de réification), με το οποίο καλύπτεται, εξαφανίζεται, ο διαπροσωπικός χαρακτήρας των κοινωνικών σχέσεων, υπέρ μιας φαινομενικά, απρόσωπης, ουδέτερης, συναλλακτικής σχέσης εμπορευμάτων και υπηρεσιών, καθιερώνοντας, έτσι, το σχίσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης.

Τα, ψυχολογικού χαρακτήρα, εμπόδια απορρέουν από την υποταγή της ατομικής συνείδησης (του επιστήμονα) στην αλλοτριωτική συνείδηση μιας κοινωνίας πραγμάτων, αντί ανθρώπων και γεγονότων.

Εκτιμούμε, λοιπόν, ότι η υπέρβαση αυτών των εμποδίων και η σύζευξη των, επιμέρους, «ολοτήτων», τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο, επιτυγχάνεται με τη συνειδητοποίηση των «ξεχασμένων αυτών αληθειών» και προκύπτει, θεωρητικά, με την υιοθέτηση και εφαρμογή της αρχής της δι«επιστημονικότητας» (le principe de l'interdisciplinarité)· δηλαδή, με την υιοθέτηση και εφαρμογή της αλήθειας του «καθόλου».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ξενοφών Ζολώτας, *Θεωρητική Οικονομική* (έκδ. Β΄., Αθήναι 1944) σ. 131.
2. J.K. Galbraith, *Το νέο βιομηχανικό κράτος*, παράρτημα (εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1969) σ. 419.
3. Henri Denis, *Histoire de la pensée économique* (εκδ. P.U.F., Παρίσι 1966) σ. 417.
4. Ι.Ν. Ξηροτύρη, πρόλογος στην *Επιχείρηση και Κοινωνία*, υπ. Διον. Μαγκλιβέρα (εκδ. Αλέξανδρος, Αθήνα 1978) σ. 12.
5. Αριστοτέλης, *Αναλυτικά δεύτερα*, από τον Emile Simard, στο *La nature et la portée de méthode scientifique* (εκδ. Les presses de l'Université Laval, Quebec 1958) σ. 283.
6. Ευάγγελος Παπανούτσος, *Γνωσιολογία* (εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1973) σ. 259-260.
7. Gaston Bachelard, *La formation de l'esprit scientifique* (εκδ. J. Vrin, Παρίσι 1977) σ. 19.

8. Barthélemy-Madaule (Madeleine), *L'idéologie du hasard et de la nécessité* (εκδ. Seuil, Παρίσι 1972) σ. 32.
9. Kostas Axelos, *Horizons du Monde* (εκδ. Minuit, Παρίσι 1974) σ. 47.
10. Αναφορά του Jean-Louis Loubet del Bayle, στο *Introduction aux méthodes des sciences sociales* (εκδ. Privat, Τουλούζη 1978) σ. 158.
11. Κόμης De Noüy στο *Entre savoir et croire* (εκδ. Gouthier, Παρίσι 1964) σ. 177.
12. J.P. Sartre, *Questions de méthode* (εκδ. Idées-Gallimard, Παρίσι 1960) σ. 12.
13. Gilles-Caston Granger, *Pensée formelle et sciences de l'homme* (εκδ. Aubier-Montaigne, Παρίσι 1967) σ. 160.
14. Karel Kosik, *La dialectique du concret* (εκδ. Maspero, Παρίσι 1978) σ. 12.
15. Ibid. σ. 18.
16. Herbert Marcuse, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος* (εκδ. Παπαζήση, Αθήνα) σ. 25.
17. *Γνωσιολογία* ό.π. σ. 101.
18. *Γνωσιολογία* ό.π. σ. 111.
19. *Γνωσιολογία* ό.π. σ. 106.
20. Thomas Kuhn, *La structure des révolutions scientifiques* (εκδ. Flammarion, Παρίσι 1970) σ. 40.
21. Th. Kuhn ό.π. σ. 85.
22. Ibid. σ. 103.
23. Ibid. σ. 105.
24. J.S. Mill, *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, 1844, απόσπασμα από την 3η έκδοση (1877) σ. 124.
25. Χρ. Γιανναράς, *Το πραγματικό και το φαντασιώδες στην Πολιτική Οικονομία* (εκδ. Δομή, Αθήνα 1989) σ. 78-79.
26. Συλλογικό, *Οικονομική Επιστήμη: κύριες τάσεις* (εκδ. Κένταυρος, Αθήνα 1986) σ. 48.
27. G. Myrdal, *Το πολιτικό στοιχείο στην Οικονομική Θεωρία* (εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1971) σ. 16.
28. J. Weiller, *Les cadres sociaux de la pensée économique* (P.U.F., Παρίσι 1974) σ. 28.
29. G. Myrdal ό.π. σ. XVIII.
30. *Le problème de la vérité en morale et en droit* (εκδ. E. Vitte, Lyon 1967) σ. 73.
31. Νίκος Πουλαντζάς, *Nature des choses et droit* (εκδ. L.G.D.J., Παρίσι 1965) σ. 52.
32. Ο Lalande στο *Le vocabulaire technique et critique de la philosophie* (εκδ. P.U.F., Παρίσι 1972) σ. 690, μας ενημερώνει ότι ο όρος κανονιστικής επιστήμης συναντάται, κιόλας, στο *Epicureanism* του Wallace, το 1880 και ότι εισήχθη στο καθημερινό λεξιλόγιο από το Wundt, στο *Ethik*, το 1886, όπου αναλύει, διεξοδικά, την ανάπτυξη των εννοιών του κανονιστικού και της κανονιστικής επιστήμης. Ο ίδιος, χαρακτηρίζει ως κανονιστικές επιστήμες, την Ηθική, την Αισθητική και τη Λογική.

33. J.S. Mill, *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy* (1844).
34. Senior, *Political Economy* (6η έκδοση, 1872) σ. 3.
35. Cairnes, *The Character and Logical Method of Political Economy* (1857). Επίσης, *Essays in Political Economy, Theoretical and Applied* (1873) και *Some leading Principles of Political Economy, newly expounded* (1874).
36. Cairnes, *The Character and Logical Method of Political Economy* (3η έκδοση, 1888) σ. 34.
37. Ό.π. σ. 32.
38. Πλούσια είναι η αναφορά του Myrdal, στο *Πολιτικό στοιχείο στην Οικονομική Θεωρία* *ibid.*, στους συγγραφείς εκείνους που έχουν εκφρασθεί ανάλογα και σύμφωνα με τους οποίους η αξιολογική κρίση και οι κανονιστικές προτάσεις όχι μόνο δεν αποτελούν κριτήριο επιστημονικότητας, αλλά αντίθετα, αλλοιώνουν σημαντικά τον επιστημονικό χαρακτήρα της οικονομικής επιστήμης και, κατ' επέκταση, της ίδιας της κοινωνικής επιστήμης.
39. Myrdal ό.π. σ. 6.
40. Γιανναράς ό.π. σ. 148.
41. John Keynes, *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος* (εκδ. Παπαζήση, Αθήνα) σ. 49.
42. Maurice Cornforth, *Επιστήμη και ιδεαλισμός* (εκδ. Αναγνωστίδη, Αθήνα) σ. 114.
43. *Ibid.* σ. 117.
44. H. Poincaré, *La valeur de la science* (εκδ. Flammarion, Παρίσι) σ. 290-291.
45. *Το νέο βιομηχανικό κράτος* ό.π. σ. 420.
46. Σ.Π. Σπέντζας, *Θεωρητική Πολιτική Οικονομία* (έκδ. Ε', Αθήνα 1985) σ. 159. Θα θέλαμε να παρατηρήσουμε, εδώ, ότι η απουσία ολοκληρωμένων οικονομικών θεωριών στην Αρχαία Ελλάδα, αλλά και στο Μεσαίωνα, όπως και στον Εμποροκρατικό Καπιταλισμό, δεν οφείλεται σε θεωρητική αδυναμία και ούτε μπορεί να υποστηριχθεί, βάσιμα, ότι τα οικονομικά και, γενικότερα, τα κοινωνικά θέματα είχαν αφεθεί εκτός του πλαισίου μελέτης των εποχών αυτών· άλλωστε, η υπάρχουσα βιβλιογραφία πιστοποιεί την ύπαρξη οικονομικής σκέψης και στις τρεις αυτές εποχές.
- Έχουμε την άποψη ότι η απουσία αυτή οφείλεται σ' αυτή τούτη τη φύση της γνώσης στις εποχές αυτές, της οποίας το κύριο και βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η θεώρηση του «καθόλου», έναντι του «καθέκαστου», που είναι το χαρακτηριστικό της ανάλυσης στη νέα εποχή.
- Έως και τον Εμποροκρατικό Καπιταλισμό, η πρακτική και θεωρητική δραστηριότητα των ανθρώπων είναι συνυφασμένη με την ίδια την ύπαρξη της Πολιτείας, για το συμφέρον της οποίας υπήρχαν και λειτουργούσαν.
- Ο ορίζοντας των ανθρώπων ήταν η ίδια τους η Πολιτεία, η οποία συνιστούσε και τον τελικό, αντικειμενικό, σκοπό της δράσης τους, σε μια ενότητα — έστω και καταναγκαστική, κάποιες φορές — Κοινωνίας και Πολιτείας.
- Εξάλλου, είναι γνωστή η θέση των Εμποροκρατών, σύμφωνα με την οποία το Κράτος είναι αυτό που εξασφαλίζει την ενότητα δράσης των ανθρώπων, της οποίας

η τελική επιδίωξη — της ιδιωτικής πρωτοβουλίας — είναι ο πλουτισμός του Κράτους (J. Morini-Comby, *Mercantilisme et Protectionnisme*, F. Alcan, 1930).

Εξ αυτών, εκτιμούμε ότι οι αναφορές ειδικών θεμάτων δεν καταλήγουν στη διατύπωση μιας ολοκληρωμένης θεωρίας, με εξειδικευμένο περιεχόμενο, διότι αυτές συνιστούν μερικές απόψεις ενός ευρύτερου γνωστικού συνόλου, που εκφράζει την «καθολική» γνώση της Πολιτείας και αντίκειται, μεθοδολογικά, στο σκοπό της γνώσης.

Με άλλα λόγια, στις εποχές αυτές, η γνώση, εξυπηρετούσα τις ανάγκες της Πολιτείας-Κοινωνίας, χαρακτηρίζεται από την «καθολικότητα», μέσα στην οποία συγχωνεύεται κάθε επί μέρους άποψη.

47. Κανονικά, η έναρξη της Ιστορίας των Οικονομικών θεωριών αρχίζει με τους Εμποροκράτες, οι οποίοι θεωρούνται όχι μόνον οι πρόδρομοι, αλλά και οι πρώτοι, συστηματικοί, διανοητές των οικονομικών θεμάτων, ως τέτοια. Όμως, εκείνοι που εμφανίζονται ως οι θεμελιωτές της οικονομικής σκέψης, ως αυτόνομης και εξειδικευμένης θεώρησης, είναι οι μεταγενέστεροι Φυσιοκράτες. Βλ. J. Morini-Comby ό.π. σ. 3.

48. *Το νέο βιομηχανικό κράτος* ό.π. σ. 419-420.

49. Ibid. σ. 424.

50. *Οικονομική Επιστήμη - Κύριες Τάσεις* ό.π. σ. 38-39.

51. *Oeuvres Économie*, E.I. (εκδ. Pléiade, Παρίσι 1965), σ. 273.

52. Κ. Καστοριάδης, *Τα σταυροδρόμια του λαβύρινθου* (εκδ. Seuil/Esprit, Παρίσι 1978) σ. 167.